Ms 717/1.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Zrínyi prózai munkáinak új kiadása.

Tekintetes Akadémia!

Csendes munkásságomnak elismerésül meltóztatott ~~abban az elismerésben részesíteni~~ engem rendes tagjai sorába emelni. Köszönöm a tekintetes Akadémiát, fogadja e kitüntetést őszinte hálám kifejezését és annak kijelentését, hogy ~~a tudó~~ hazám elő tudós testületének méltóvá tenni magamat fokozott munkássággal törekszem tudomásul tenni magamat.

Midőn ez igéretem beváltását székemnek elfoglalásával ma megkezdem, az engem foglalkoztató feladatok közül egyet választok ki tárgyamul, melyet nemcak én tűztem tartósnak az Akadémia iránt, hanem a magyar irodalomtörténet is egy régi tartozását fizeti meg.

Értem a költő Zrínyi prózai munkáinak kritikai kiadását, melyet mindeddig nélkülözünk kellett, pedig igazán szükségünk van ~~régi irodalmunk~~ régi irodalmunk és türelmünk e nagy alkotásának.

Ide a Zr. elő kiadásairól hely beszélve

Nem hárul ez az erőfeszítésből semmi rád Akadémiánk s nem vagy három évtizeddel ezelőtt megtette mind a költői, mind a prózai munkák kiadására nézve az akkori viszonyok közt legmegfelelőbbnek tartott szerkesztéseket, megtiszta a legillőbbeknek tartott szövegeket, ~~gondoskodt~~ bőkezűen gondoskodott a technikai kiállításról is. Így jelentek meg díszesnek mondható kiadásban, előbb, 1891-ben, a prózai munkák: Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái Rónai Sándor szerkesztésében, az ő bevezetésével és magyarázó jegyzeteivel, szép, nagy betűs, ~~kiállított~~ szép nyomással, tűs lapszedéssel, aztán pedig 1906-ban Gróf Zrínyi Miklós költői művei, még díszesebb külsővel, Szechy Károly gondjai alatt, a kinek időközben történt halála után az ő jegyzeteinek felhasználása és a bevezető megírás a Badics Ferencre maradt.

a nélkül, hogy e törekvésünknek a már kinyomott szöveg revíziójára módja lett volna. Ezeknek a kiadásoknak nem is maradtak a hiába, egy-egy újabb lendületet adtak a Kriegivel való foglalkozásnak, Krieg ~~[illegible]~~ megismerésének és szeretésének. Az előbbi kiadványnak fölöslegszerű magyarázatain alapult a tekintélye, az utóbbié pedig azon, hogy szövegéhez először hozatta fel a versek kéziratát.

Fölösleges kifejeznem, mennyire távol van tőlem minden erre szóló szándékomnak a vitaügy megállapításával, hogy azt az irró szavának hitelességét illetni, egyik vállalkozásával sem volt az Akadémiának szándéka, s az szerződésünk nem arra, hogy az Akadémia vizsgálásával és áldásával. A költői művek Réczey-féle kiadása teljesen elhibázott munka, ~~[illegible]~~ a belső szinti hűség benne csak látszat, ~~de~~ mert a kiadó a zágrábi kéziratot vesszőnyomán alapul s állítólag azt nyomtatja le betűről betűre, de utóbbival beleírtszi az editio princeps olvasásait is, sőt nem szerkesztés az ügyes uniformizálásból sem, a nélkül, hogy a vétkeit levetné róla, sőmre adva, ~~[illegible]~~ az első kiadás elkészülése a szöveg jegyzése szerfölött hiányos és pontatlan, úgy hogy ez a kritikai szót kiadás kritikailag értéktelen s a valamiben nem nézhet bele azzal a bizalommal, hogy amit benne talál, hű képe a kéziratnak ~~[illegible]~~ ~~hogy~~ betűjének. De a prózai munkák kiadásáról sem elégíthet ki bennünket, a ~~feladat~~ kivételtel philologiai részén ~~[illegible]~~ a szerkesztő kéz hiánya lépten-nyomon megérzik.

Krieg munkái ~~legújabb kiadásban~~ azóta új kiadásra vált szükségessé a Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtár czímű vállalatának megindításával. Ennek a ~~szép~~ ~~kiadványnak elő~~ gyűjteményének élő szervezőjén ~~a~~ 1914-ben már megjelentek a költői művek, most van szerencsém a prózai munkák közelmúlt kibocsátása. Mind a két feladattal engem bízott meg a kezelőség. Most szerettem el feladatom befejező részével, a prózai munkák közlésével ~~befejezésével.~~ sajtó alá rendezésével. Miután a költői művek kiadása már a nyilvánosság elé került és átment a kritikán, bátorkodtam ennyivel a prózai munkák

új kiadásatra ~~bocsátom~~ a tek. Akadémia abbe elő bemutatni.

E bemutatás nem akar a vegyes munkáról való hivatkozás lenni ~~hanem a szakkörökben és~~ ~~az egyetemi tanszék tájékoztatásba a felett, mind~~ ~~ennek követelni a kiadásban~~, hiszen lehetőleg jó szivet adnom ~~nem szabad~~, ~~k~~ elemi kötelessége, nem szabad; de ~~a~~ kizárt annyi emlős utánszalán nem fog árthani, ha a ~~szakkörökben~~ körökben és a nyilvánosságban kiszolgálta ~~lett~~, mint bírálatai, ~~mint~~ a szivet hitelessége és jósága nevére. Ez a kötetben ~~adtuk~~ ~~ritkább~~ adtunk, mert ~~nem~~ fiatalon – és az új kiadásban – kiszolgálta, hogy Szinyei munkáinak Akadémiánk gondjai alatt ~~az~~ szóhalmazt ~~kiadt~~ kritikai kiadása minél jobb létre. Addig is a ~~kiadás~~ könyvtárat lesz hivatva a hiányt pótolni.

Kiadásom nem lesz teljes, hiszen csak egy 20 ives kötet-ke áll rendelkezésemre. Szinyinek annyira magyas levelett mellőznünk kellett, ~~ez~~ az összegyűjtése és ~~kiadása~~ az akadémiai kiadás feladata marad. Bemutatásra annyban az irodalmi állattal készült dolgozatok legjava, u. m. a Discursus, az Aphorismusok és a Centuriák, mely ~~kiadás~~ ~~mint~~ ~~ez~~ az egyetlen nevével és is elfogadva a Szinyitől egy helyen említett Vitéz hadnagy czímmel, ez után következnek a Mátyás királyról való elmélkedések, majd az ~~Afium~~. E A sorrend ez lesz, mert a kéziratok sorrendje is ez, ~~az~~ sa fő kéziratot is ebben a sorban levelmarva a dolgozatokat. A levélfélé iratok közül ~~az~~ a II. Rákóczi Ferenczhez megh elmarott képében ~~vissatett~~ ~~mutatott~~ ~~mutatott~~ emlékiratot, mely Szinyi politikai és magánjellemére nézve rendkívül tanulságos, de korviszonyaira ~~is~~ szempontból is becses documentum, ára pedig igen szűkre van. Elmarad a Tábori kis tracta, mely nyilvány ~~a~~ kevésbé jelentőségű, valamint a két ifjúkori hadtudományi kiírat, melyekre Szeder nagy életrajzi munkája II. kötetének függelékében tett utalás.

Minthogy a kötet a ~~nagyközönségnek~~ művelt szól, a berendezésben, magyarázatokban, de a szöveg helyesírásában is ennek a szükségleteihez mellett alkalmazkodtunk. A kötetet majd bevezető nyitja meg, melyben Szinyi prózai munkáinak az eddigi megkísérlése ~~alapján~~ leírja, jellemzésével ismerteti és Szinyinek mint prózaírónak jelentőségét méltatja. Ide van áttéve Szinyi prózai munkáinak jegyzéke, a prózai munkák a mellett irodalom, valamint kivan ~~szinezve~~ a bevezetés megelőző kötetben levő Szinyi-bibliographia. A bevezető után következik Szinyi szöveg, a lapok alján csupán olyan jegyzetekkel, a mely a szöveg megértésére mellőzhetetlenül szükséges. A szövegkritikai jegyzet és a magyarázatok hátrább, külön kerülnek. A tudományos kiállí-

hatóságnak itt is meg lesz adva az az engedmény, mely az első kötetben adatott, hogy t. i. a szövegkritikai apparatus kövesztessék.

Első és alapvető feladat volt jó szöveg megállapítása.

Ez tekintetben a helyzet kevésbé kedvező, mint a költő önvetve nevére, melyeknek szöveget két, a költőtől autorizált forrás szolgáltatott, t. i. az ő saját kezű bejegyzéseivel ellátott kézirat és az ő életében megjelent editio princeps: A prózai művektől se egyik kézirat, se az írótól ~~átírott~~ látszólag átírott kézirat példány nincs. Egyáltalán csak forrás, ahol az írásvetés ~~és olvasás~~ lehetősége van az Afinnra nevet van, az utóbbi munkáknak ennek egyetlenegy régi forrását ismerjük, úgy hogy itt az ~~írásvetés~~ szemléletes lehetősége van az idézetek szövegére szintesnek. Minda mellett egyben csaál nem áll a dolog, ~~az a gyűjteménye kézirat, mely bizonyos irodalmi céllal készült munkát foglalt, nagy gondot van kiállítva, s víz módot és pitis vannak, de az vedett~~ ~~fon~~ kézirathoz közel áll; egyszer, legalább is nagyon közelben közel. ~~A Afinna kéziratai kívül is egyszer~~ ~~kora egyszer közel jár, ~~ez~~ ~~egy~~ szerben ~~összevisz~~ az szó szerint.

~~mint a kéziratok mindjárt közelebb~~ s ha nem hibátlan, de meglehetős jó szöveget mégis kaphatunk. Hibátlan szöveget a kútforrás nyelvét sem tudunk előállítani, még a két rendbeli forrás segítségével sem, mel vannak minda kettőben bizonyos hibák és szerek ~~ezek szerben~~ ~~tehát~~ biztosan mindhelő amiecturákat. ~~kiigazítanunk~~ javítunk ~~ki~~

Mivel a szöveg jóságának mértéke első kritérium a ~~kéziratok~~ források megbízhatósága ára fora, mindenekelőtt röviden ~~ismertetem~~ ismertetni kívánom a kéziratos és nyomtatott forrásokat, a mitanúl ~~megny~~ inkább megengedek magamnak mel a kéziratok még eddig leírva és ősdevetve nem voltak s megesett, ~~hogy~~ épen az akadémiai kiadóban ~~az egyik~~ ~~az egyik~~ ~~mint~~ ~~kéziratot~~ ~~hogy~~ a régibb példányról másolta újabbi, ~~kéziratból~~ a kiadó szerkesztője varia lectió-kat idézett.

Zrínyinek irodalmi céllal készült prózai munkáit, ha az Afinnal nem számítjuk, egyiken régi kézirata könyv, ~~mely~~ tartotta fenn és mentette meg az enyészettől. Benne vannak a discursus, Aphorismus, Centuriás, a Mátyás király, az Afinna s a Talma ki tracta. Ez a rendkívül becses kötet a Bécs-féle kézirat, jelenleg a Nemzeti Múzeum tulajdona, jele 412 Quart. Hung. ~~Bécs alkalmas~~ ~~hogy Zrínyi legtöbb prózai munkáit az egyetlen forrás~~, de az Afinnra néve ~~is egyike a legjobb forrásokat~~ 135 negyedrétű levélből áll, erős papiszra, jó tentával ~~de~~ ~~szép~~ igen olvasható, a szemek tetszelő technikával írva; a czímszavak feliratok, az idegen nyelvű idézetek többnyire nagyobb betűkkel

kiemelve. A könyv jelenlegi sárgás bőrű félbőrkötése a XIX. század közepe táján készült. Maga a kézirat ~~elül-hátul~~ contra. Elül azonban a címlap hiányzik. A három első levél külön tenyészet van a szöveggel ~~bőrt~~ tenyészt elé fűzve, papirosa elüt a könyv papirosától, de régiség a könyvben van, mint a szöveggel egyelőre már megállapítható molyrágás az első levelekkel egyszerre ~~ezt~~ is érte. Lehet, hogy a cím ennek a külön ~~könyvnek~~ tenyészetnek hiányzó ~~negyedik~~ (valószínű első) levele volt ina. Bizonyos azonban a cím ~~ennek~~ a kötet végén, a hol ismeretlen mennyiségű ~~ívek~~ levél vagy ív hiányzik. ~~A levelek~~ levelen a Tábori kis tracta szabad félbe (a mindkét szélben); utolsó ~~meglevő~~ mutatta a lap alján még „következendő"-re utal. A újkori bekötés alkalmával restaurálták, illetőleg kékes fehér irodai papirossal megszélesítették az első külső ívnek (mégpedig ~~és más~~) megmaradt levelét s ugyanilyen papírból még egy levelet tettek a könyv elejére és ~~a könyv végén~~ a két táblára ~~ragadt~~ belül. Szintén akkor restaurálták illetőleg elején kerdetlegesen módon fehér papír szelettel befoldozták a kézirat 28 első levelének molyrágás által szelettenett, ~~elülről~~ hátulról haladva fogyó kisebbedő ~~tartott~~ hézagait; a papír szelek a levelek egyik oldalán a szövegben betűket is át nem látszóleg elfödik. E a molyrágás más 1820 előtt megtörtént, mert az akkor keletkezett másolatban az átrágott sorok olvasásban ingadoznak és tévedtek. A könyv előbb is be lehetett kötve. Valamelyik betűs alkalmával a lapok szélei szélleteiről jobban legyalultak; a lapszéli jegyzetekből több helyen hiányzik egy-egy betű. Sajnám csak az utolsó lapon van ~~egyszer egy~~ legújabb ~~kori~~ kézzel + pl. jelzéssel feljegyzve a 260-tól a 266. folyószámig; E a szám azonban nem pontos, mert kötet régi leveleinek lapszámai az első külső ív három levelére ~~270~~ azok nélkül 264. A kötet elején levő többszőr említett külső ívnek megelőző három ~~+~~ lehetőleg üres ~~-~~ levelén vannak ~~külső~~ sele időtől eredő bejegyzések, részben latin szentencia, részben a könyv ~~szerzőjére~~ adatok. E bejegyzések közt a legrégibb (a XVII. század végéről vagy a XVIII. sz. elejéről) az 16 levél felső szélén ez a szentencia:

Exeat ex Aula qui velit esse pius. (a régibb betűk)

Lehetséges, hogy ez a ~~szentencia~~ bejegyzés nem az akkori tulajdonos szimbuluma, hanem ~~kiírta az~~ szerzőjét rejtheti, a kinek kudarcára vete azzal, hogy Zrínyi étkezőasztalánál kontapszitban meghúzatott az udvarral, s a ki Zrínyivel ére. A XVIII. század közepéről vagy második feléből a 2a lap felső szélében ez a bejegyzés:

Petillustris ac Generosus Dominus Michael | Szekelyhidi. | (a régibb betűs
Praeliti Regimenis Dersöffiani | Capitaneus Emeritus, et vir
fortisto! vete ~

6 ~~Dersöffiani és ennyiben dersöffiant~~ de nem

vere Cordatus, | et Syncerus, Dono obtulit In Testeram Antiquissimae Fraternitatis. | Seniori Gabrieli ... (kitörölt vezetéknév) mp. A egy aláírás át van firkálva, hímnyomt a később kilejtnus telle olvashatatlanná, mind az által a hét elő két kitudtam belőni. A senioré pó tintája feketébb; talán később telle neve elé az aláíró, mikor már fiatalabb emlátszik és viselte azt a nevet. A lap alró felénes felmagasságában es a rejtrény-féle mindés olvrhető:

(Kisebb betű) | Ve illi Gerti Avem Deus Avingve Sex Septem Litteis Castigat.

Ez a kir vagy a Gerti a Gátvré, vagy még régibb. Hogy ez a mindés könnyb-e vagy ~~a ko mindhatatlanná van a köte~~ valami associatióje van a könyv nemzeti tartalmával, azt egyelőre nem állapíthatjam meg; erre alkor lesz néni alap, ha ~~ez~~ kiderül a mindés értelme, s meglendjés: a magyar-e az a nép, amelyet az Isten öl, hat, hét helynel vagy ~~(Bonum Caesare~~ s mi az az ~~hat~~ öl, hat; ~~hét~~ betű? ~~(Vel Danus Caesar Cordatus Syncerus~~. A 16 lap felső felénes felmagasságában is van egy más (sulipius ~~arhutrt~~ (ujabb betű) neve: Johannis Trhuits (? Trandutis ?) mp. E kőt s a newsamelt kőt magyarem egyenes elfakult tintával 1800 körüli kézzel:

Ez ereket irtam fiss jo egeszéghen. | (apróbb betű.)

A 2a lapon legfelül van a könyv utolsó magántulajdonosának neve írása: Bornisné Pogany Carolina.

A kötőnyvlátszik jutott örökiti meg az 16 lap középmagasságában ez a Mátray Gábortól eredő bejegyzés:

(apróbb betű.) A Lechényi-országos könyvtárnak | Szentelé Bornis-Pogány | Carolina | assmyszéy 1855. Martius 18-kán.

A 3a lapra Mátray Gábor ennek is írt: Groff | Zrinyi Miklós | nemzetségi | folyó beszédben. | XVIII-ik század. Kéziat.

A beírások közül legüdeszebb az első ennek tulajdonosa mutatói Lőcsehegyi Mihályt ~~nem tudnak~~ egyelőre nem tudok sőtkel, mint a mit a beírás mond, hogy ez a nagyelőkelő és nemes úr a jeles Dersöffy ered nyugatmagyar Kapitánya volt akkor, mikor a könyvet régi korátsága jelül idős X Gábornak ajánlotta, a ki öl igazán kétkedő és régi egyenes férfiúnak jellemzi. Mint katona ember, úgy látszik, kegyelettel írta és beszen tartotta a kezi atot, s mágyar ajánlásnak vagy irószegnek tekintette hímnyomt magyari, mint az a Kisch régi kratvágnak emlékjeiül armazuk ~~ekete~~ alkorgan. A ~~Dersöff~~ a Dersöffiani szót ~~a~~ dersöffiani-nak kell olvasnunk mert Dersöffi-ered sohasem volt, ellenben a dersöffy nevet ~~kotom~~ hunsz-eredünk viselte a XVIII. század különféle szakaiban. Ennek a későbbi

3. számú huszárezred 1727. től 1742 ig; tulajdonosa Dessewffy János tábornok; azután a 8. huszárezred 1735–1739., tulajdonosa Dessewffy József ezredes, majd tábornok; végül a 4. huszárezred 1744–1768., tulajdonosa b. Dessewffy József tábornok. Mivel a 8. ezred egyidőben vette a nevet a 3-ikkel, ~~mint~~ ez ~~mint~~ megkülönböztetésül ~~azt be~~ vagy ő Dessewffynek hívták (alt Dessewffy), ennyiben az addig a négy ~~ős~~ évig, amig a 8-is ezred is ugyis Dessewffy volt a tulajdonosa; ~~Mivel a 3-is ezred tovább viselte a Dessewffy nevet, utóbbinak, hogy ha 8-ezredet emlitnek, (ez kétféle)~~. Szélghivi ebben ~~a 3-at tévesen gátlatott. A ezred 1718.~~ utána ~~Magyarországon~~ 1733–34. Lilériatan ~~állomásozott, a 8-is Lombardiában~~ és az utóbbi kutatóban alig tárul az ornégtól, Lombardiában állomásozott; a 3. ezred ~~18~~ állomásozott 1718. Magyarország, 1733–34. Lilériatan vol. A 4. is ezred 1749. Sárospatakon 1750. Debrecenben, 1751. Mád-Trebeum, 1752-ben Becsen volt elhelyezve; külömben Talamperébe epésztetésbi. (V. ö. Wrede, Geschichte der k. u. k. Wehrmacht névomatrájt s az ezredek leírtunt) Ezeket ~~a~~ adott epise mária szalán néni ~~átmenetileg adnak arra nevet,~~ nyomban arra neve, hogyan jutott a kéziat a felső ~~to~~ Fábri mellére, szabolcsba. ~~Kötöttben~~ Szélghivi ~~a XVIII. hetvenes évben volt~~ vagy a 3. vagy a 4. ezredben volgálhatott; ~~fiatal~~ nevel a ~~vagy~~ a vagy elő felére ~~ethez~~, szalán inkább a 3-ban volgott. ~~A XIX.~~ Ugy ő hová a könyv hogyan, hol, kiával, mi módon került, arra neve semmi adatunk nincs, ~~sem vagy hogy~~ a kötet orra a XVIII. s. könyve előtt ismeretlen előtünk. Készültének idejéről, ~~ugyan~~ célzárés s kinálmenyére orda semmi ~~kötelezőt~~ adat a kéziratban. ~~Attól az amat a verset~~ A verset (~~szerzőt~~ egyszer) Zrinyi könyvelő kiit ~~díszes kiállítás~~ szemmel díszes kiállítás és kötelemes példájává ~~körestartotta~~ arra kivetkés szerkesztés, hogy ez a feltűnő gondal ~~kémiát kéniat, illető~~ más lot, ~~esetleg~~ esetleg Zrinyi rendelkezésére ~~került~~ vit ~~irtánt volt~~, vagy arra volt szánva, hogy a ~~kötő~~ szerzőnek ez czimes formájú ~~kéd~~ ~~példaképe legyen~~ tisztázott ~~kási~~ gyűjteménye kási példaképe legyen a ~~tisztázat~~ próbi munkává, a mivé a versekbőt is volt addig is, míg meg nem jelentek, vagy pedig ajánlásnak volt ~~szerve~~ szerve valamely előkelő ismerőnek s mint pl. az 1650-években megjelent II. Rákóczy György epik kadi ételekben, vagy esetleg ~~a ingyenes~~ vajtokéniatul kellett volna volgálnia; a más felől Zrinyi kancellárjában, vagy ~~jó~~ szamaszmaszás és tisztelmezésnek ~~XVII.~~ nyége szerint szándékban és gondja ~~alatt tisztelhetett~~. Erre vall az, hogy

fordít! vége! /.

a Kötet elején ~~[illegible]~~ ~~Zrínyinek Magyarnak Zrínyiek és Wittnyédyben is~~ ~~[illegible]~~ is le van másolva, melyben Wittnyédy könyvkötő és nő levele levél alatt Wittnyédy nevét is olvassuk; ~~[illegible]~~ e felett annak a hemne levő kéziratnak egy eredetibb szöveztnemű másolata, de nem, amint vele, hogy ez a kötet ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ maga más eredeti szöveztnemű, ~~[illegible]~~ külön-külön kézirat. A szöveg azonban bizonyosan nem néztetett át, különben nem maradhatott volna benne ~~[illegible]~~ más és más bizonyosan és szembetűnő félreértések; nem is látszik benne sehol Zrínyi kezének írása. Ha talán nem a Zrínyi írásával másoltatás is, ~~[illegible]~~ nem valami sok következés után másoltatott, a mint az Afinum igazol, noha itt levő szöveg a legjobb eddigi kéziratokéval biztosan versenyez. A kötet ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ birtokelőtt a XVIII. század közepétől is ennek a XIX. század elejéig. Ekkor a Bónis család birtokában volt, Szabolcs megyében 1820 körül akkori tulajdonosának, Bónis Sámuel szabolcsi főszolgabírónak figyelmét az az irodalmi esemény keltette rá a birtokában levő kéziratra, hogy 1877-ben Karácsony Körösbecsát adta Zrínyinek minden munkáit két kötetben; talán ekkor vette észre akkor Bónis maga, aki gr. Dessewffy József szabolcsi nagybirtokos, az ódemes haragi és iró, Karácsony barátja, hogy az irodalmi munkák hiányosan ismeri Zrínyinek „minden munkáit", miket még Karácsony is csak az Afinum nyomtatta le a prózai művek közül s a Löblinél sejtelme sincs volt. Gr. Dessewffy József ~~[illegible]~~ akkor lemásoltatta magának a Bónis-féle kéziratot s a másolatot megküldte ~~[illegible]~~ Karácsonynak is, a ki képzelhető érdeklődéssel olvasta a XVIII. század longlelkű magyarjának napfényre került műveit s a reá tett hatást ~~[illegible]~~ szerzőjén szóban is kifejezte meg a Dessewffy-féle másolat példányával 1871 febr. 4-én. Nagyszőlős évtizedekkel később Brünné Pongrácz Karolina, a lelkes hazafiúnő és irodalomtörténész, a kinek Tragoedia oly szép költői emlékét ádta, kevésszel halála előtt a Nemzeti Múzeumnak adományozta a kötetet. Valószínű hogy a kötet szövegének és a fordulatok is egy Zrínyi-kutatóval függ össze, t. i. egyen azokat adta ki Toldy Ferenc s Karácsony Gábor a Nemzeti Könyvtárban Zrínyi műveit, mint azt az egész addig ismert anyagot, 1832-ben, illetőleg 1854-ben.

Eddig lappangott a kötet s lappangott benne Zrínyi ősökre vonatkozó munkái

Ennek a rendkívül becses kéziratnak élete abban áll, hogy Krizsi legtöbb prózai munkájára nézve egyetlen forrás, de az Afinum neve is ennek a legjobb kútfőnek s noha másolat s hibás ráma benne, de az szebb kéziratokban elő közel áll.

Míg hazánk gyűjteményeiben kéziratot ismerünk. Az egyik a Dessewffy-féle példány. Most a Nemz. Múzeum kézirattárában van, 1180 Quart. Hung. jelzés alatt; oda, a kötés belső oldalán olvasható feljegyzés szerint Farkas Lajos könyvkötőtől került 1873. dec. 10-én. A 122 nagy negyedrét levélre szóló kötetből elmarad az Afinum, ~~ennek~~ valószínűleg azt, mert az más nyomtatásban is megjelenik, kandoltatván Dessewffy József lapszélére. A másik a Horvát-féle másolat, szintén a Nemzeti Múzeum tulajdonában (1048 Quart. Hung.). Ennek más; elején azt a hiteles bejegyzést olvassuk: Megírattatott Horvát Fülöp antiquarius 1881. April t. 10 napon e. é. Ez a pontos megírás, előrebocsátva jó kötése miatt. Egyébként ~~ennek~~ a XIX. századi másolat a Dessewffy-félénél is újabb; mindazonáltal a Bonifáci-féle régi példa-dányból van másolva, azzal szemben bőven szennyfélé variáns van. Ez a fejezetet, melyben Rimai Horváth Szerző szerzőtársa őket, a ki ~~valószínűleg~~ ugyanezt az utóbbi szerzőt idézi belőlük. Hornyánszky gróf könyvtárában a sárospataki másolatot. A sárospataki jezsuita iskola ~~könyvtár~~ kézirattárában 4 kötet ívrétben megvan a Bíró-féle kézirattan foglalt 4 mű másolata. Horányi Márton collegium tanár vélemény szerint XVIII. századi kézirattal van munkája. A kéziratot szerzőn megkülönbözött próbákból az utóbbiak, hogy ezt mind a Bíró-féle példány másolata; alighanem ~~ezek is mind~~ 1820 körül készültek.

Zrínyi legfontosabb és legnépszerűbb műveinek, az Afinumnak két XVIII. századi kiadása és számos régi kézirata van. A első kiadást mint ismeretes, Forgách Ádámnak, Zrínyi kortársának fia, Forgách Simon, előbb császári, azután kurucz tábornok ~~[illegible]~~ bocsátotta ki 1705-ben, 4.r., 12 ~~ívben~~ 62 lapon. II. Rákóczy Ferenczhez intézett levélben, ajánlásul. (Lenyomja halál Kőrös a Régi Ill. Könyvtárban 1110 s.) A második a marosvásárhelyi kiadás 1790-ből. Czímje: Az Lakatos d/a/ magyar / Pétó / Gróf Zrínyi Miklós / stb. ~~A~~ A imprimatur Bécsben nyert el 1783 aug. 8-án. Kelettel Jellemző, hogy mind a két kiadás a neuzeti szellem dagálya idején jelent meg, az első a kurucz ~~mozgalmak~~ korban, ~~a második a szabadságharcban~~ a második pedig a Bécs császár ~~[illegible]~~ ellenes szomorú alkalmával. A jámbor cenzor szemszögéből nem ~~[illegible]~~ ebben látta az aktualitást, hanem az épen folyó évben hébrázban; azt mondja azt, mert az hitte, hogy a rigorat a homály

maluda hajtja a vizet s a Törös ellenii háborúra hívja fel a nemzet
áldó kezeséget. A ~~kiadó~~ sajtó alá rendezte Lilai Sámuel végzett
a marosvásárhelyi collegiumban 1788 óta a classicai irodalom és
keresztyénelem tanára, a kiadott utrecht. latinó kiadás gr. Teleki Sámuel
James Pannonius kiadásának nyomtai részét gondozta volt; 1800. ban
halt meg. A kiadás a Forgách-ház díj hiú lenyomta. más forrás
láthatólag nem volt, azért szöveg kritikai értéke nincs. Helyesírásban
is általános ragaszkodás ~~Forgách~~ az elő kiadásban, bár vannak eltérései
és mulasztásai. Szövegbeli legfőbb eltérése, hogy a ~~latin~~ latin idé-
zeteket (a biblia kivételével) ő is fordítja és (mindjárt a latin után
a szövegbe iktatja. A cenzúra néhány mondatot (a magyarfordítás szerint)
franciáról szóló utolsó mondatot ~~szó~~ és a muskátról szóló
csengő megeppést. A kiadó philologiai munkája kevésbbé jelentős, mint
a minőket egy ismeretlenje munja (Ries Béla: Vasárnap 1907.
évf. 36-39. l.); ideme a ~~szöveg~~ meglehetős hűség a szöveg bonyolá-
ban s a latin idézetek jó fordítása. — A elő kiadás ormban
a szövegre nézve figyelemreméltó firmi.

Vannak amban emeé régibb, kéziratos forrásaink. Ebe egyike a
már ~~fo~~ előbb ismertetett Bruis féle ~~kézirat~~ (nemzeti múzeumi)
kéziratban olvasható Afium szöveg, a kötetben 106-118. levelén. Nálam
A jelt kap.

Másik a Chrysostomus-féle Afium kézirat a Nemzeti Museum
kéziratban, 687. Oct. Hung. jelzésel. Egyszerű vaj körelkötő ~~nadrág~~
22 levélen egy kézről, elég szépen írva. ~~Szerzője~~ Kardó neve
Symbolum stb. mint Forgách kiadásban, bevezette is (8.-ó.
a symbolumok, az argumentum a jelmondat, a cím, ~~szó~~ szöveg,
a latin és magyar epigramma szerzője) ofan mint a Forgá-
cha, szerzőjének azzal a kulcsszóval, hogy ~~szerzőjénél~~ körbe van
ékelve az ajánlás. A Múzeumba 1906 ban ideszett, Chrysostomus ~~szöveg~~
ajándéka képen az egyiptomi Alexandriából. A ~~fűzés~~ fűvek
erősen meg volt ~~megálva~~, viselve a szélein, de áttetsző papírossal
gondosan restaurálva van. Jele B.

Harmadik a Nemzeti Múzeum negyedik Afium-kézirata,
1070 Quart. Hung. Felirata: Ne-Bántó — Symbolum. A kézirat
7-ig szól: A Törös ~~fatum~~ ellen való szószólója. 20
pontozott levél, az utolsó üres. ~~A szöveg~~ Körelkötő másolat. Jelzése
C. Negyedik a Nemzeti Múzeum gr. Sándor Mária-féle kézirata, 991
Quart. Hung. Papírkötésű 4-ed-rét kézirat, gr. Sándor Mária könyvtá-
rából 1886 szept. 1-én lett a Múzeumba. Gujzemény jellegű kötet;
tartalma: élül a Sibylinus Panna, azután következik az Anti-
dotum, vajúl a Pasquillus Montecuculiano-Friniannus (Montecuculi
latin gúnyirata és Frinyi latin válasza). A Afium az 56. levelen kezdődik,
(évszám 1662.)

czíme: Török ellen való Antidotum | az az | Török ellen való orvosság, viratatott | Zrini Miklós által. — A könyv a 69. ~~lapon~~ levélen ezzel a mondattal ér végét: „semmit sem indulok arra, ha mi jóbbat leszünk?" A könyvet végző hermadére bele van illesztve a Stralmus Pannonicus kézirat belső borítójába, a 37. levéltől a 45. levélig. Körülbelül mondattal. Tele

d.

Különös érdekessége van Akademiánk Afium kézirat-ának (M. Cod. Kis 8r 19.r), ~~a mely Liczki Liczky György~~ mint ez az egyetlen régi kézirat, a mely kötve van s a kötés eredetének tanúsítja. A első tábla belső oldalán ez a bejegyzés olvasható, de a könyvet külömböző kezek: György Liczky, de eadem | Archidiaconi Zoliensis | et Canonici Strigoniensis. 1664. | 4 Septembris. Tűnődhet ugyan az a felelős, hogy a ~~kézirat~~ ~~ez~~ talán későbbi vedeki kézirattal ~~ez~~ egy vedekileg más nemű szelmező kötésbe kötetik bele, ~~úgy 1664 ben nem ez a kézirat, hanem valamely más munka~~ s csak hogy az 1664-iki bejegyzés nem kéziratunkra vonatkozik. Igaz, hogy az elejétől végig egy kézzel írt könyv 39 levélre terjedő papír anyagából ~~és~~ különböző papírtól van az könyvünk eleje 1, vége pedig 3 üres levél kötve, s a ~~utolsó~~ táblás belső oldala ugyan, mégis az idézett nő és kelet olvasható, ugyanezzel a más papírral van borítva ~~pano~~ (a köté külső borítása vékony fehér pergamen); az is igaz, hogy az iró nem a bekötött könyvbe írtam, hanem a kézi példányt utólag kötötte be ~~ez~~: az 1. és 3. lapon a cliffre legfelső vonala, a 35., 36., 40. és 50. lapon a p. lapszélre írt számok csiszára és szele, a 74. lap szélén magunknak a vesszőszámolnak egy-egy kis darabkája áldozatul esett a könyvkötő gyalujának. De ezekben semmi kenyv ok nincs, a mi a gyanút támogatná, ellenben igen valószínűtlenné teszi a feltevést az alsó szélessége és hosszúsága belső szelében ~~köttetés és~~ a legpontosabb összevágása, de meg a vastagsága is szűkölő ítéletre. Ritka véletlen lett volna, hogy épen ilyen hely, ilyen és ilyen vastagságú tábla állt volna üresen a ~~gyűjtő~~ Afium kézirat számára, s hogy még a dátumban ~~is~~ legyen semmi ~~kötelezettsége~~ anachronismus. A könyvbe ~~kötött~~ négy levelet (minthogy 4) vágja nem lehetett a vastagság kitöltése, ellenkezőleg ez a toldaléklevely maguk is a legszebb tanúsítói az egyszerűségnek, mert ugyanabból a papírból vagyok, mint a tábla belső oldalát borító lap, melyre házi Liczky György úrnak főesperes és esztergomi kanonok neve és az 1664-es dátum írva van. — Azt hiszem, ennek a példányunk a szűk ételben bekötött igazolni vehetjük, s ez az egy a többi, közelkerülő ~~szt~~ kézirat kivárás megítélésére is tanulságot szolgáltat; az idő és hely-

jelés pedig az Afium egyéni szépségére is vonatkozik, mutatni, hogy
Krinyi vőpiritat nemcsak a bánán túl, hanem a királyi Magyar-
ország felső régeiben is hamarosan elterjedt. A valószínű, hogy a
másolat általában oly időben készült, mikor a Török elleni küz-
lődés aktuális volt, tehát a felszabadító hadjáratok, 1683–1686
előtt, sőt mikor ez a készülődés népszerű is volt, tehát a Thökölyi
felkelése előtt. A példányt Mesiöly Jedern úr a kéziratkö-
rendegelés alkalmával bukkant fel s ő hívta fel rá figyelmemet
1907. febr. 19-én, a mikor az Afium üvegkristályait már régi
kérem volt; előbbi kutatásaim a könyvben nem tudtak
róla. Ismeretlenen még feltűnőtlen. Üvege túlúrban
épen nem hibátlan s már a minőbe be lehetősített egy felvétel.
Az TÖRÖK FATUM ellen nincs orvosság; nem is szétszéthelhető
annyira, hogy üvegét alapul vegyem. Jegyzeteimben E jel jutott
neki. A T jel a Forgách-féle ősi princeps-hagyomány.

A hasonlóság a Szepesi Pál-féle másolat, Négyesi
Szepesi Pál kurucvezérnek, szécsi fejedelemségi tábornok-
mesterének másolatai közt, ~~jelzésére gyűjtem~~
a Nemzeti Museum 411. Quart. Hung. jelű collectaneumában.
Ez az utóbbi gyűjtemény 1855 febr. 17-én Metternich Károly
Lajos adományából került a Museumba, a holmutani könyv-
tárból. A üvegét elő hívás, azt nincs alkalmilag volt szerencsém
figyelembe venni; de néhány vonásban mégis a legjobb vonás-
okat tartalma ennek, a mi pl. a Busbecqkel ellenőriz-
hető üvegrajzban megállapítható. Egyébként minden
másolat közt legközelebb áll az A-hoz, a Bécs-féle pél-
dány Afium-üvegéhez.

Tudomásunk van még Forgách Simon Afium-
kéziratáról is. Thaly Kálmán közlése szerint („Gyöngyösi
Gróf Forgách Simon munkái. Budapest, 1882. evf. 535. l.)
Krinyi vőpiritanak „Forgách Simon kulcsos kezével írott és
sajátját képezett régibb példánya nagyjavítás és szépségben
fölmúlhatlan szebb, aranyozott borítékban a gróf unokái-
nál, az 1849-iki világos C. Jeszenák János örökösénél, és utóbb
gr. Forgách Aloyzánál Pozsonyban, kik becses ereklyét más-
képpelettel őrzik." Dr. Klumlik Emil pozsonyi vezérkönyv-
tárnok ennek 1914. jún. 2-án tett szóbeli közlése szerint Darák János
pozsonyi tanár únak az a tudomása, hogy e példány C. Jeszenák

Jankovné hagyatékainak elárverezésekor b. Vay Dezsőnének, a vé-
tanú unokájának jutott; Dachs tanár úr néhány évvel ezelőtt látta
a kéziratot a báróné birtokában; a könyv a báróné halála óta az év-
nagyrészében elzárt pozsonyi lakásán van. A közbejött háború
egyelőre megakadályozta e példány felkutatását.

A többi ismert kézirat részint az ~~Bíró~~ editio princeps,
részint a Bíró-féle kézirat ~~másolata~~ leszármazottja. A XVIII.
században többen másolták a Forgách-féle 1705-iki kiadást. Ilyen
másolat van a Múzeumban három is: A 15., ~~Oct.~~ 10. és 363.
Oct. Hung. A két előbbi az 1705-iki kiadás 25. lapjainak aljáig
halad, ott mindkettő megszakad. Ez a közülnevű is összehasonlítása-
inkat. Másolásuk nem pontos; eltérések (pl. a címben) egyenek.
Egyik a másikról van másolva, még pedig futólagos összevetés
szerint – az első lap hiányából ítélve – a 10. sz. van a 15. sz.-ból
leírva, mert ~~hosszabb~~ szövege ~~hosszabb~~ mulatóbb. A 363. sz. másolat teljes; ~~tovább~~
~~van az epigramma~~. ~~Egy negyedik~~ Az editio princeps egy negyedik másolata
kötetbelül a XVIII. sz. végéről való (8 dr. 12. l.) ~~I. példány~~ A írás a XVIII. sz. elő
Akadémiánk birtokában van. A könyvbe tett cédulán ez olvasható: „A kézirat
feléből való levél. A könyvbe tett céllegium ref. collegiumé volt. Gr. Teleki József
valószínűleg a kolozsvári ref. collegiumé volt. Gr. Teleki József
1789. jul. 30-án gr. Széchenyi Ádámtól kikölcsönözte, Szilágyi Ferenc
1814. máj. 19-én arról tanuskodik, hogy a könyv még nem került
oda vissza."

Van tudomásunk lappangó példányokról is. Ilyen pl. Varjas János
úr, a XVIII. század híres debreceni tanárának példánya. Kazinczy
ír, a XVIII. század híres debreceni orvosa 1782. jún. 14-én, hogy
Ádám nyomdán írja Benkő" Sámuelnek 1782. jún. 14-én, hogy
Varjas uramnál „ott van Zrínyi Miklósnak ~~manuscriptu~~-
ma a Hadi-mesterségről, hogy miképpen kellene Magyar-
országot defendálni a török ellen, illy titulussal: A török
áfium ellen való orvosság." (Közli Ferenczi Zoltán. M. Könyv-
szemle 1899. 176–177. l.) Hova lett ez a példány, nem tudunk
róla. Debrecenben ma nem tudnak róla. ~~Ilyen~~ Csergő
Könyvnemünk. Lappang
Ádám példánya is. Hattyuffy Dezső a Hazánk s a Külföld
1871. évf. 51. számában közli az Afiumból független ~~latin~~
~~epigramma~~ epigramma magyar szövegét, a fegyvert, ~~latin~~
„Kezdetű" verset, „Egy régi magyar költemény. (Állítólag
Zrínyi a költőtől")" címmel, s megjegyzi, hogy e költeményt ő
egy régi könyvben találta, midőn egy padláson levő könyvtár
maradványait átvizsgálta; a könyv az török afium ellen való
orvosságot tartalmazta s annak végén volt ez a vers. A könyv
könyv táblájáján ez a jegyzet van: Ex libris Adami Csergő". Hihetőleg

írta az egész könyvet, mert az írás egyenes. – Hattuttey nem sok az írás karakterétől is kitűnik, de a beszélés körülmények lapsus.

A XIX. század kiadásai ~~[illegible]~~ Ahnel Wagnerig 1877-ben még a Trójai-felét nyomtja el, mint Karnay J. 1852-ben és 1854-ben a Bruis-féle példány ~~a~~ szövegét teszi közé, ugyanez külön Ruzai szerint is.

~~Tehát ezek közül a kéziratok közül~~

A fennálló közül egymástól függetlenek az A B C D E F kéziratok és a Trójai kiadás. A C D F kéziratok szövegkritikai szóla annyban nem nagy, mert az F igen hanyag másolás, a C D pedig jóval követettebbek mint az A és B; kivéve az D-ben az Athinai két rész van szatíra és a vége a Strabonos Pauerb ezelve. A fennmaradt különben két typus van. A val, vagyis a Bruis-példányszerű mutatványszerű F (Kapeni-féle miláj) és a B, B-vel pedig a C E H. kéziratok és az első kiadás. A XIX. század közepéig megjelent kiadások mind ezt a typust követték, a mennyiben az első kiadást nyomták újra; az 1850-es évekbeli kiadások az A typusra térnek át, vagyis mint Karnay Gilbert az ~~[illegible]~~ görögi munkával a Bruis-féle kéziratból szóla szöveg, az Athinai szövegét is ismeretlen. Karnay Gilbert követte Bruis Horatia is. ~~Ő fontolóra vette, [illegible] a [illegible] fel.~~ ~~[illegible] hagyták~~, tehát a Trójai-féle szöveghez, de meggondolva, hogy ez a szöveg nem a legjobb, a nevezett kéziratok régibbek is más, s az igazi Trójai jellem lehet belőlük rekonstruálni. A Athinai szövegnek alapjául magam is a Bruis-féle kéziratot fogadtam el, nemcsak az egészen lehetőt más formában, a mennyiben a köbi más nincs nevve, ugyanis lehetőt más formában, hanem azt is, mert ez a gondosan és a többinek szóban írt példány lapsus a legjobb kéziratok. Ezre a helyszínre csak később jöttem rá, mikor a Karnay-féle kéziratot (B) alapul vettem és az egész szöveget elkészítettem. A B mellett szólt ezenkívül az egész szöveg elrendezése is a dempunt, hogy nemcsak szerkezetben szöveg elrendezése is a dempunt, hogy korábbi az editio princeps (1505) szövegben – a mennyiben régibb –, és a kéziratok nemi hasonlóságai Trójai Kentrálva. A szövegben tehát félreértések annyan kirekesztik a sajátkezűség fogalmát sa mindszer az A szövegben az szétszórtsága, hogy az ennek jelentkezés szórványban, a hol eltérés van, az A szöveg a jobbis. Ezt az A szöveget adtam. Rendes kéziratot szöveget a B E F-re, s kiváltképp ezekben a C D F-et is megszerem-

15 12

A magam kiadói ~~elveire áttérve~~ eljárására áttérve, felada-
tomnak azt tekintettem, hogy az adott célt szemmeltartva a vál-
lott philologiailag is mentül hitelesebb és jobb szöveget adjak.
A kiadásnak tekintettel kell lennie a művelt nagyközönségre,
valamint a nem-philologus szaktudós, pl. a történésszel, hadtu-
dománnyal foglalkozó [illegible] szükségleteire. Ezek érdekében
a szöveg olvashatóságát meg kellett könnyítenem, viszont a
hitelességet nem tehettem valamely forrás betű szerinti közlé-
sében látnom — és a legkönnyebb munka lett volna —,
hanem a helyesírást ~~kellett~~ és központozást ~~kellett~~
alkalmaznom. De csupán a helyesírást és interpunkciót mo-
dernizáltam, sehol alaktani vagy hangtani változtatásokat (forrás [illegible])
nem végeztem, s mihelyt csak a legcsekélyebb lehetőség merült is fel, hogy
a mától eltérő írásmód valamilyen alaktani, vagy a szó hang-
tani különbséget jelent, megtartottam az eredeti írásformát,
sőt megtartom olyan esetben is, mikor a kiejtés egészen ugyan, de az
régi írásmódban mégis valami árnyalata lehet a jellemzésnek.
Forrás tehát forrásom után: ollyan, ~~tollok~~, ifiuság, hatal-
massabb, dicsőségesebb, szájomban, állapatu, [illegible],
Mihályt, királt, felyhőt; s ha a másik sorban dücsőség,
király alakot találok, ott azt követem; vagyis: jádzani, kejét, allyj-
feljül, ninggyört, minnyáján (ezeknek az eredeti változása [illegible]
mindnyáján); sőt: csilapitsa, eggyik, látatlan, Svendi Lázár,
valljon, akarnom, aludgyál, feledékenység stb. Megpedig minden
aprósagokban egyetlen alaphoz, az alapul kiválasztott forráshoz
ragaszkodtam s a mint az pl. a mássalhangzós kezdetű szó
előtt itt a, másutt az névelőt alkalmaz, ezektől
esetre az eredetit követem, nem uniformizáltam az írást, mégis
kevésbbé fogadhattam el az [illegible] mindvégig, hogy az olvas kény-
[illegible] a maihoz legközelebb eső olvasásmódo-
[illegible]
Ennyiben a philologiai hitelességet [illegible]
[illegible]
és megtoldottam [illegible]. Viszont annyiban nem tekintettem
a philologiai hűséget olyan szolgai módon, hogy a nyilvánvaló hibát meg
ne igazitsam. A szöveg javára, a hol a fantázia megvolt a
kellő alap, előbb remény [illegible] volt a photographiai hűségnél. A könn-
yűség, a történettel, hadtörténettel foglalkozó, politikus olvasó
érdekében a szövegbe kellett iktatnom a helyneveit; a phila-

lagunk szükségletétől ~~pedig~~ kielégítését pedig a szivey Erdélyi
jegyzetre kellett bízniam, a hol minden igazságról pontosan számot
adok. Ezélra a hol több forrásom volt, t. i. az Athenaeum szivére
nézve, első orban a többi forrást hamutlam fel, mely szerint ez
ezellen megadlis a correctiumot. ~~Az~~ A hol pedig csak egy forrás
volt, vagy valamely forrás egyszer tévedett, ~~igazságtól szót a leg-~~
~~nagyobb valószínűséggel szerint~~ s az igazság nyilvánvaló lehetősége
mellett fel, az igazságtól azt sem mulasztottam el, de igyekszem a
legnagyobb illatisággal törekedtem eljárni; igen sok szivecs-
ket csak a jegyzetekben szerkesztettem meg, a szivegbe csak az eljárás
rétszelemmel tartó fontosat iktattam.

Forrásul Szinyei ősnyes próbai iratain nevezve a Bánó-féle kéz-
iratot ~~szt~~ fogadtam el, a legtöbbre nézve szerzőtársam mint nem á-
tebellem, de az Athenaeumra nézve is ehhez csatlakoztam, épen mino
~~Kazár~~ más előtem Kazinczy Gábor és Rizsai Szemere. Fontosabb vetem
ugyan, nem szétbontás. e vissza a mifélszázados hagyomány, a szi
gách-féle kiadás szövegéhez; de meggyőztem, hogy ez a szivey nem
a legjobb, a fentemlitett kéziratok (A B C D E F) régibbek, s az
igazi szinyei ~~jobban tetszik~~ nemzetiszínűt jobban lehet rekonstruálni
a Bánó-féle (A) szövegben nemcsak az egyszerűség kedvéért állítottam,
mivel a ~~más~~ más-más nevezve ~~egyéb forrás~~ ~~szt~~ nem is lehetett,
hanem azt is, mert ez a látható figyelemmel és a többiről szóno-
sabban irt ~~kéziratot~~ példány látszik a legjobb kéziratnak. Ezre
beletérve is csak később jöttem rá, midőn a Rozsnyai-féle
(B) kéziratot alapul vettem és az egy szöveget elkészítettem. A
E B kéziratot mellett szót tettem nehány rendkívüli szövegkülönbö-
zőt, az a szempont, hogy közelebb áll az editio princeps (1845)
szövegéhez — a mennyiben régibb —, és az az más nemű kom-
bináció Szinyi szerkezetére. A szövegben szintén félreértés
ach annyban kirekesztik a vagyat kenőcsöt — s a más
szövegével azt szednézette, hogy az ennek jelenté-
ben szöltségében, a hol eltérés van, az A szövege a jobbik. Ezt
az A szöveget adtam. Megjegyzem azonban ~~hogy~~ abszolváor, hogy az A is
bottlik, az más más kéziratok tanúsága szerint is. A vétkek
is ~~elkerülve~~ egyszerűsítésben rendszerint kihúzattal vagyok a BEF
kéziratokra, kétségtelen esetben a C D Sz-ex is megkíséreg
A-val szemben is a nélkülözhetőt D-nek és Sz-nek a más típus mellett
tanúsítása erősen latta csak.

A tek. Akadémia engedelmével röviden bemutatom néhány
szöggyűjteményemet.

A szövegjavítást tulajdonképp mi, Karády G. megkezdte, de ő javításait kapnegyedrészt Rubai Dániel is megírta, de ő is kiegészítette meg új javításokkal. Ő ~~mint~~ ~~akarta~~ az egészet ~~kétszer~~ próbát dolgozván, inállóan jártam el a minőtlen elírás jegyzéseit újra megfigyeltem; ha kellett elfogadtam, ~~ha nem~~ módosítottam ~~[illegible]~~ mint szeretem.

Pl. a harmadik discursusban arról elmélkedik Brizi, hogy a jó hadvezérnek ~~alkalmazkodni kell az~~ kudnia kell módosítani a maga eljárását a körülmények szerint és Caesart hozza fel a hadakozás mintaszerű vezetőjének például. Ő a maga szavaival nem írtam ~~el~~ egy formula, egyszer (sunnd) sáncokkal nem szemben az ellenséget, az szebb és kétszer szerette magának, „elfogadta a kelőket, az kik attal az ellenség szívét járt, és végezetre kiszerezte őket a maga megadására, midőn elvette tőlük minden szabadságukat s minden fulsnak vesztesége. Jelszt, mint ma mondanók, egyszerű-hazafi fogtatt, zaklatai előnyöt rendszeres felhelmuszából fejezettek ki a győzelmet: „Nincs is nincs – egyszerűen – egyszerűen csak csupán mesterkélt szóval megfutamtatta az ellenséget." I wook betűszerint idézem a kézirasból e ~~[illegible]~~ (Rttvr. 207. l. 15. sor)

Szants és idő nélkül, „A' ő győzedelmei hősiek-halmok voltak, és emberek vérének árjai, és az, kilegkegyetlenebb volt az emberek borának, ugy szetnett, mintha szakadt a maga szívének vére (ására szemezett volna) az világra." (Rttvr. 207. l. 15. sszb. sor.) A Szants és idő nélkül előtt és után vesztő van. A szavak szépek Karg. és próbáltam megszerezni, hogy Szerencsés idő nélkül nek olvasta és a következő mondatot fogalta: Szerencsés idő nélkül az ő győzedelmei hősiek halmok voltak. Amikor leírjátok ezt az olvasás után. Rttvr. fölülegyszerűsíti ezt az óvatosságot, ~~az~~ sőt nemcsak elfogadja az olvasást, hanem meg is magyarázza, hogy Brizi istenekre szólt Caesar vállalkozása a vizeken vállalkozás nem volt kedvező, de Caesar ezt ügyességgel győzte és szerencsés győzelmet aratott. Ő is Szánó és idő nélkül-nek olvasom és az előző mondatban fogalom, s ezt az olvasást támogatja az előbbi (ellentétes kelelmű) mondatnak az a helye, hogy Caesar nélka sáncokkal szemben az ellenséget. A szelem így szerencsésebb: Caesar nélkül szemben, sáncokkal, a fontosabb strategiai pontok megszállásával ~~[illegible]~~ hadakozott, nélka pedig sáncok és időveszteség nélkül pusztán megrohanással, nagy vesztéssel. Az olvasás mellett más szavak is, hogy Brizinek olyan felfogást tulajdonít, szerint Caesar vállalkozás istenekkel szemben, a mit bajos volna igazolni. Shakes is más szót jelent szerencsés olvasva, attal mindenesetre elégel szelem az óvatosság, körültekintés, latolgatás hiányát is, ~~és az~~ ~~[illegible]~~ de inkább a jósnőre irányítva vele a figyelmet.

Hasonló eset van a szeretőről szóló szeretőben (RHorv. 224. l. bar.). A
kérdés itt is az: Noha azt nem mindenkinek kell okul vagy elhinnie,
mikor nem lehet, „mindazáltal ezt eleve is okosnak kell; mert az okos-
ság megértője minek nem kell okul keresnünk s minek kell; a
bolond egyszerűen semmiről nem tudni, hanem csak a mint a me-
gyei mondja: Belé, Balázs, hogy az Isten! Az okos hadnagy mind-
denkinek okul szolgál, ha büntetést akar vállani stb. A dőlt betűs
szót Karl. és vele RHorv. igazítja: mert az okossabb stb. Ő olvassa
mert az okos. V. ö. a párhuzamos mondatban: a bolond, és az anyja
következő mondat: az okos hadnagy. A középfokú semmi más egy.
Vagy az szóváltási okosnak sem maradhat meg, mert a párhuzamos
helyen mindenütt csak az alapfok, nem elvont fokban, az okosnak szó csak
diplographia, az előző mondatot.

Különösen meglepett az, hogy az előző kiadók a Kriegsbüchlein latinból
napszámi idézetek sorait szövegét ~~sem javítják~~ talán mégis kevésbbé
javítottak, mint a magyar alapszöveget, pedig ezek az szedési szövegek
szövege alapján ellenőrizhetők s javíthatók lettek volna. Caudálom,
hogy a klasszikus műveltségű Karnay Péter s Tolty Ferenc barátok
~~ban a~~ klasszikus műveltségtől való idézetek szinemelt megjavítva s egyen
~~elkelvetlen szövegeket kaptunk~~; ebben RHorv. csak követi őket,
~~tőt rávezetnek, a~~ fordítja is nagy szófűzéssel ~~az eredeti~~ ~~idézi a~~ szintán nevezi
~~szöveget~~. Igaz, hogy Kriegi ~~nem mindig idézi a~~ szintán nevezi
meg az auctort, néha szépen is nevezi meg; de sokszor csak utalja
vagy ~~meg lehet~~ rá lehet jönni a szerzőre. Ő a pár sár idézet meg
szépen szedetét megállapítottam s a szöveget javítottam, megpedig
lehetőleg a Kriegitől kiadott kiadások alapján. Sőt azonban javít-
ta a Vulgatát vett idézetek, amát kevésbbé a Kriegiben kiszolgáltatott
írás szövege.

A 52 aphorismusban tíbbek közt a szivegéj ellen szóló szó (RHorv.
VII. 1, 7. old.) az szivegéj kimondja a szót. Azt mondja Valamin:
Noli dare oleum vel noli dare Regibus... A mondó szavaiban
RHorv-ok is magával vagadta, aki a szóvégi e betűket is hozzá-
olvassa ilyen szöveget ad: noli dari oleum, vel noli dari re-
gibus vinum, qui nullum secretum est ibi, ubi regnat ebri-
etas, – sőt le is fordítja eszképen: Ne adj poharat, vagy neadj
borat a királyoknak, mert minden titok hol szivegéj uralkodik.
Idézi ugyan a Példab. XXXI. r. 4. versének Kárl: Jóllehet gondolat is,
Tárt lepen a Királyokat Ő Samuel, tárt lepen a Királyok
mindenkinek bizonyítala stb., de elmulasztja a Vulgatát megnézni.
~~Noli~~ a hol vagyan a szöveg: Noli ~~dare~~ regibus ő Samuel, noli
regibus dare vinum, quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas.

Egyébként ezt Zrínyi nem közvetlen a Vulgatából vette, hanem Malvezzitől

versiát a hol ~~ibi~~ az ibi is ott van az alsó előtt, tehát Zrínyi szövegét is meghagyom. 207. l.)

A Centuriák 28. pontja így szól (: Kerh. s Rttvr. olvasásában: Semmi Kincseregben, dicsőségben, jó hírben nekem előlnem ~~nehet~~, megyen, hanem ~~a dicső~~ ~~hírt~~ qui pos tiores Herculis aerumnas credat saevosque labores, Et Venere ... Sardanapali. A kipontozott helyen is van szó a kéjnélkülön, de nagyon elmosódva, s az dőrő kiadás nem tudták olvasni. ~~Et~~ Rttvr. a helyet így fordítja: „Ki Herculesnek későbbi viszontagságait és rengeteg munkáit hiszi és... Az idézet a kéziratokban szintén csonka részint olvashatatlan s így értelme ki nem vehető". Én az elmosódott betűs szövegrészletet coeni si-féle szót olvastam, s ebből coenist következtettem, vagy cedtást, addig is míg a hely forrását meg nem leltem, s a helyet fordítottam: a ki Hercules kínlódását és veszedelmeit ~~fáradalmait~~ munkáit hátrébbvalónak tartja a [Fa ony hízott szót] plumáit nak vállal a hanem ezzel a helyen fölösleges lett volna. A forrás Juvenalis X. szatírájának 359-362. sora. (Forlem pose animum ... qui ... [Spotiores] Herculis aerumnas credat saevosque labores

Et Venere et coenis et pluma Sardanapali.

(és pehely vánkosainál)

Mátyás király (Rttvr. 183) a szerencsét próbára ~~nem~~ vette Zrínyi szerint s ez ~~f~~ az idézett fűzi hozzá Kerh. s ~~Rttvr.~~ szerint a kiírat nyomán

Nullum numen abest, si sit prudentia; sed nos

Te facimus Fortuna, deam coeloque locamus.

Rttvr. fordítja: Nincs hiány a fényben, csak ész legyen; mi teremtünk téged szerencse (Fortuna) s istenművészet az égre helyezünk. Én úgy döntöm, hogy a nagy olvasottságú és a klasszikusokban járatos Kaniny G. nem tudta jádéját adni e helynek. Juv. XIV. szatírája 315. s 316. sora így szól:

Nullum numen habes, si sit prudentia, nos te

Nos facimus, Fortuna, deam coeloque locamus.

Semmi hatalmad nincs, ha van bennünk bölcsesség; ~~deum~~ mi teremtünk téged istenséggé Szerencse és ~~helyezünk~~ emeljük az égbe. ~~Zrínyi~~ Zrínyinél nem ann van, hogy mi teremtünk istenséggé, hanem hogy mi istenséggé tesszünk. ~~hanem~~ A numen habes-t diktálás után lehetett hanem abestre érteni. De a sed nos te facimus-t nem értem fontosnak, mert annak van értelme és Zrínyi többször olvasta, de ~~Fortunában~~ a munkáiban és a Zrínyinek olvasható kérdése megvan már Lactantiusnál a de falsa sapientia értelmében.

[Semmi hatalmad ~~nincs~~ ha ~~nagyon~~ észnek vagy bölcseség és Fortuna, ~~deum~~ ~~a nincs~~ a Szerencse, téged isteni nevet adunk s emelünk fel az égbe.]

[Fe is ezt nyom]

Az időrendben emendálandó ezek közé tehető a következő. Az [illegible]
lejen a magyarral kezdve, mely csak kissé korona alá lenne
Karg.-ja Rttw. szerint: megmondom ő igazat s nem hízelkedem;
proferam populo meo, quia beatum praedicant, ipsi te de-
cipiunt. Látni való, hogy az biblai idézet s ~~Concordantiás könyv~~
~~szép~~ ha másképp nem tudná volni, a Concordantiás könyv szép
szegedet megtalálhatja a Vulgatában. Ott kire szól – tenszelen
a proferam szinal. Rttw. ~~ezt a szót egy fordítja~~ amban szivel-
szik a lehetetlen szót is fordítani s így tolmácsolja: szemedbe mon-
dom, és nepam: a szó boldognak hirdetnek, azt csinálnak meg (275 l.
1. jegy.). de Affinmban, a hol szinén idézi szegi ezt az Szaiás fele versz
(III. 12), ezzel veszi be: mert a Prophéta szól Popule meus qui te
Ex arra vall, hogy a proferam ~~szavat~~ felszólítás lehet a prophétáné,
vagy a prophétáknak lehet (ez a szó J. felszólítja a szétszórtakat is az
52. aphorismus). ~~Az biblia~~ Ehhez hasonlót igazítokam.

A 42. centuriában szegi lelkére köti a hadnagynak, hogy nem
kell szitkozódni, ha időt nem vesz vele, és a hol nox et periculum
in mora, olvassa Karg. és utána Rttw., aki, hogy az szel-
metlenségnek elejét vegye, a latin szót eléje szórójelbe
beiktat egy nivis-et, ámbár az nincs abban semmi, mit
kezd a nox ebben a mondatban, és ebben az összefüggésben
A Kézirat az illető két szót szóvátétellel írja, ~~de~~ nox et
~~nec~~ olvasható s ez az olvasás megfeszíti az egész rejtélyt.
(a hol nox est pr. in m.).

A ~~A~~ centuriákban 2. pontjában (Rttw. 347.) ~~egy szó szó hibás~~
~~olvasás és a köpönyegi szó elszólás egy egész latin szórend~~
~~nyelvtani fogy. Egy szavaszt~~ 7 szavas szórendben ki van szedve az
intuli szó intuis-szal, az inermda iucunda-val, a tela italá-
val, s e néhány szót hibás olvasás és néhány vessző elhanyagolása
nyelvtani fogy az egész szórendet. (L. az szedett lapot Livius, szavai szerint
szegi, Valerius Corvinus (helyesebben: Cornus) kezében így szólva
szerepelnek a hős előtt: Tum etiam intuli, cuius ducu auspi-
cioque inermda pugna sit stb. ezt Rttw. így szűri: Tum etiam intus,
cuius ducu auspicioque iucunda pugna sit, és fordítja: A bátor
meggyőződés is, melynek sugalmazása és vezérlése kedvező harcot igér,
megmutatja (szerint kell hallgatni: A fejedelem latin szóval: utánam
szegi)

qui audiendus dumtaxat magnificus adhortator sit, velis tantum fra-
enum militarium expes, an qui et ipsa bela (Rttrv.: falia)
tractare, procedere ante signa, vesani mucta in mol
pugnae sciat. Ezt így fordítja: „a buzdító csak ha
maga is Kivívó, akkor legyen szóban merész, ki a
hadi dolgokban elő lenni tud, s ki megállja helét a harcot tömlöczben.
járatlan, ki harcot vezetni, a tanítót dicsőn
Így szépen szétmalta. A hős szelme: akkor szerencsés azt is
szép szóval szólítani: kinek vezetésével a harczra auspicáma akar
bocsátkoztok (a) szétszórtba szépen a ki csupán hallásra nagyszó
bátorító és csak szóval hős, de a tudomány műveletben
járatlan, vagy pedig a ki maga is tud a ~~dé~~ fegyvert bánni
a zászló előtt menetelni, a bár tűn szépen fegyverben.
~~A helyel Livius VII. 32-ben meg szellemi volna szóval!~~

Ezt a helyet Vallius lovas nevénél jobb könnyű meg-
~~szólítani~~ lett volna megtalálni Livius (7, 32). Nehezebb
a Censuriás 4. is pontjában levő idézet eredetijét megtenni
Livi itt arról szól, hogy alkalom adtán a hadvezérnek akkor
a tetszésen kell mutatnia, hogy bátyuskodnak be ~~hogy~~ hős
szavait, hogy harcolniok kelljen, ~~nehéz~~ és istenem
hatalmasabb fegyvert, mint a necessitas. Himtelenis Julius
Caesar példájára, a ki sehonte ártyára kihúzván elegyette
hajót, mesélen jött, hogy ~~sittvi~~ bizvák volt is, hogy semmi
módja a szabadulásnak nincsen. V. „Egy más mivel kapitány
mikor mind kiszállni fogatott volna az ellenséglő,
így szólt vala a maga szivének: Ite mecum, nos mare
non vallum, armati armatis obstant, virtute pares,
~~necessitate, quae ultimum et maximum telum est,~~
~~superiores. A Kérvelle az idézet vége: virtute pares,~~ quae
(Rttrv. qua) ultimum et maximum telum est necessitate
superiores." Ezt az ~~bizonyára nagy abszurdum~~ meg szétszaggatom,
~~fele necessitate szót jobbhoz tesz, s akkor fogja a~~
~~szónak illetőleg a Tr. szótól.~~ Rttrv. fordítja: Vigyétek
szétszaggatom a szétszórt szót jobbhoz tesz, s akkor fogja a szónak illetőleg a Tr. szótól. Rttrv. fordítja: Vigyétek
szétszaggatom az alakítás nem jártszó meg, sőt minden szó hamis kibeszélés:
szétszaggatom, ne falakat, ne sáncokat, hanem fegyvert az ellenséges
szemben a fegyverekkel, erősebb vitézjét, az utolsó, de legfelsőbb
szerszám fegyvert, mely a végső szükségből szed. ~~Hogy ez a szó~~
~~ban is illő szóban szóval hogyan~~ hogyan illik bele az összefüggésbe
Hogy ilyen ~~szóban~~ lehetetlen mondat mikép illik bele az összefüggésbe, azt a szerző nem

magyarra meg. A szeretetből megtiltása ~~azt vitte~~ 22 mert Kr. nem akarta szerzői ~~szándékát~~ ~~és nem tudta, hogy nekik~~ ~~az Rttnv. nem magyarázza meg~~. ~~et szerzői~~ megtiltása nehezebb, 16.
mint ~~Krizis szóra nem kiírtatik~~. Liv. IV. 28. tan tolteji meg az unbe. Tulajtokép Krizi ~~szót emlitette szerzett~~ nem mint kapitány szót itt, hanem egy volscus vitéz ~~mikor kiszaku~~ Vettius Messius intette tőrsaihoz a szavak, miket a vivatus bekeritettek szegitet: ferre via facendum est:.. ite meam! non muros, nec vallum, sed armis armis obstant. Virtute pares, necessitate, quae ultimum ac maximum telum est, sequimur estis. T. Gottetek, nem kőfal, nem sánc, ~~ha~~ áll ~~előttem, hanem~~ nemhen vellek, ~~a~~ hanem fegyverek, mint mezes; vitezség re ~~szorult~~ nyitt, szükség ne wve, ami a ~~legrosszabb~~ vége és legutolsó fegyver tiltok a felülnyő. Hogy itt a kérdés szövegét nem tekinthetjük a Zrinyiches, mintha Zrinyi ezt nagyjában, emlekezetből idézte volna, ~~azt az idézet~~ s hogy tehát szinus van Livius alapján jártunk az olvasott, azt igazolja az, hogy csak akkor illik bele az idézet a gondolatmenetbe, ha Liviusból helyre állitjuk.

A Mátyás kiszöbeli lucanus idézet szinén hibás (Rttnv. 16.)

Suburga jam Dexes, iam Barbarus esset Araxes.

Helyesen: Sub iuga iam Seres, iam barbarus esset Araxes. (~~Pho~~ Luc. I. 19.)

Arra általában bátorkodom felkérni Kiadóim honnét itt, hogy a hol eltérésekel látnak ~~Rttnv szövegétől, ne~~ a szövegben Rttnv kiadte és az enyém szint, szivesedjenek kizelmmel lenni ~~szivesen irádt~~, az és olvasom irás. Ha ezek állnak szemben:

Rttnv nál ~~szt.~~		és nálam ~~szt olvasok~~:
161. l. 2. sr.	A tanulságok alkalmaszt	A tanulságunk alkalm.--
" 26. "	előszámlálni	elősorolnám
162 6 "	Szegedéig	Regedéig (= Radkersburgig)
171 17 "	elhagyá vala	elhagyja vala
170 10 "	egyszyel,	ezzel
" 21, "	istenek szavaba	istenekre tanúlva
173 19	annyi sokat	annyi sokat
" 1:	csinál a magunk	más dolgra.
203. 21	más dolgokra	megfutamitá
205 22.	megfutamitatta	nevet ada
206 14	nevet ad le	

106, 26. hozzá mogad is ellene álhán el ne untsanak | hozzájárulásodat is, ellene álhán, el ne untassanak

216. 9: ottlinnan fapiak fundamentumait | ottlinnan falunk fundamentumait.

" 10 mindeg volna | mindeg volna.

210. 21. a kiknek ők parancsolatot tettek | a kiknek ők pt.

211. 16 Th. György is meghaladta volna őrzésére tartozó becsületét és jó hírét nevét. (magyar) | Th. Gy. is meghaladta volna az magam iránt tartozó becsületét stb.

218. 26. különbözőnek | különbözőnek.

306 Si pato | Si Pato

222:4. lelkeinek kívánságát | lelkeinek vidámságát.

akkor nevezhetné bírói el lehet fogadni, hogy a kiadásbeli, jelentés nem értette, hanem a kéziratban alapulta.

Épígy a spanyol idézetek

Klárr. 215.

Yo y el tiempo para dos otros. | Yo y ~~el~~ el tiempo para dos otros.

(a kéziratban a helyes otros alatt van: a tiempo, tiempo: mi s ~~mi a két ... ...~~ A sor elején a t és i egy egy vitás mise betűkelett a másoló előtt a két páros n betűre.

Vissza dolog volna annyiban Szinnyeinek ~~...~~ klasszikus és bibliai idézeteit minden esetben a klasszikusokon, különösen pedig a klasszikusok minden kritikai kiadásaiban levő szövegéhez, illetőleg a Vulgatahoz mind minden igazítani. Szinnyei ugyanis sokszor, kivéve ha a mondat mind, csak emlékezetből idéz, s azért önkéntelen vagy szándékos változtatásokkal (módosítást, önmagát) engedi meg magának. Pl. Ajax és Ulysses vetélkedéséből Ajax ~~...~~ így idézi: Quaeritis eventum pugnae? non sum superatus ab illo. Ez így kétlábú hexameter volna Ovidiusnál így van: ~~...~~ Si quaeritis hujus (~~Fortunam~~) pugnae non sum superatus ab illo. (Metam. XIII). A szövegből kiadódván a módosítást, Szinnyei módosítását egészen megérthetjük és ~~...~~ azt ott meg kell hagyni. V. Addita, principium census et si quid occultius, parant a fő kapitánynak is idézi Tacitust ~~...~~

~~...~~ Más esetekben pedig úgy a klasszikusokat vagy a bibliát nem közvetlenül idézi, hanem valamely alapja

Tacitusnál Ann. VI. 14. így van: Addita principiis census et si quid occultius parat, exquirere iudicium.

nyomán, akkor is, ha maga volt is a illető anekdot olvasni.

Emlékezetből idézi a bibliát is gyakran: Pl. az 50. apk. lap: Melior est obedientia quam victimae multae. Ez a biblián így van: Melior est enim obedientia quam victima. (I. Kir. XV. 22.) és Multo enim melior est obedientia quam sacrorum victimae. (Prédik. IV. 17.) Krizi tehát ezen szelnes; ~~megcsellan~~ nem szelnd hamisítva.

A 52 ~~apt~~ aphorismusban, mely a tizedről szól, és a 87. ide felhozott Mabverti Virgil olvasó nyelven Tacitusról Lt de cursusaius egy egyszerre, s onnan átvette a szentiszi és tacitusi idézetet. A 52. aphorismus Mabverti 28. és 29. dicsőítő kivéve, ~~ez~~ A 87 ennek mind a hat bibliai idézete megvan Mabverinél is. (Discorsi sopra Cornelio Tacito del conte Virgilio Malvezzi. Venezia, 1622. Krizi egy 1635 iti kiadást ismert. Mármint ha Krizinél ez a bibliai hely: Coelum sursum et terra deorsum, et cor regis inscrutabile. Proverb. 25, 3 ~~et~~ nélkül is regis nélkül olvasunk Kr-nél, ez annál kevésbé pedig bántani, mert nemcsak hogy ez is szerepel hanem mert Krizi körvelleni forrásáb, Malvezziben így van, a hogy ő idézi. — Krizinél Malvezziben más szavak kétszer K. nincs kiggyelve, hogy Kr-et kérjünk pl. az állítsa, hogy Krizinél minden szentiszi idézete megvan Malvezzinél, tehát Kb. ennek tíz van meg (valami 17 közül). Mármint minden bibliai idézetek, mégsem Malvezzitől vannak vele, nem a Vulgatáról ~~ez~~ ~~nem~~ ~~hanem~~ Malvezziben.

Krizi a maga aphorismusait Tacitus egy-egy mondatával szokta fűzni; ezt idézi a tacitusi szöveget, s azután elmondja róla. Ezeket a Tacitusi szöveget olvasását más Karg. napról megigazítva. A legtöbbszöröst aztán jánus el, ha ezeket ~~olyan~~ (egyszerűen) Tacitus-kiadóhoz mérjük, mikeket Kr. maga is tanúsít. Sikerült ez a kiadót megállapítanom s megkeresnem. A kérdés tehát az idézetek után megjelöli a lelőhelyet, két feltételben is, egyszer lapszámmal, mindig fejezetszámmal. Eredetileg annak ez a lapszám volt megjelölve, ez van warm szentszél és kénel ára, mint a szöveg, mely a fejezetszámok fölött (vagy a régi szám helyén) vannak szentszél, más kénel, ~~bibliatelp~~ az utólagosan beékelve. Krizi előtt az aphorismusok szerzője ~~olyan~~ Tacitus-kiadás volt, mely nagy nem volt fejezetekre osztva, s így ez a lapszámmal ~~belőlük az idézetbe~~ tájékoztatott a kiadásban. Ez a kiadás a Boxhorn és Hugo Grotius fejezetekre folyamatos 1635-ben nelemi 12 évet kiadó volt. (C. Cor. | Tacitus | Et in eum | M. Z. Boxhorni, ~~ez~~ & | H. Grotii | Observationes. | Venetiis, | Apud Iuntas, et Baba | MDC XLV. — Hogy Krizi Könyvtárában a Boxhorn-H. Grotius fejezetekre nel kiadott Tacitus volt meg, azt a könyvtári szétszórásából

tudjuk, v. ö. Bibliotheca Zrinyiana 52. l. 8. h. Hogy pedig épen az 1665-iki kiadás volt, amely az a limpiczéka, hogy a kéziat. leptrámutelei nyomán pontosan megfelelő. A könyvtár mai állományában ez a Tacitus más nincs, mint a kiadástól annyian van példány a budapesti egyetemi könyvtárban (Ga 578); ez a példány a pesti jezsuiták volt, 1806-iki bejegyzés szerint. E példányban a kézirat leptrámutelei nyomán pontosan rátalálunk az idézett mondatokra, a mi kétségtelenné teszi, hogy kr. u. 1665-iki vele azi kiadást használta. A fejezetek számának bejegyzése is kivétel nélkül egyezik. Zrínyi idejében is volt-nak fejezetszámok ellátva kezdő betűk. Lipsiusnál is. Karl. minden kétséget kizáró, Rkw. ezt a fejezetszámot is megelőzi a leptrámutelei, mint kétségtelenül Zrínyitől eredőt, de kivétel a fejezetszámot is, nem ma azzal lehet az idézeteket Tacitusban megelőzni. Az idézeteket a ~~Bibl.~~ nyomtatott 1665-iki kiadás alapján revideáltam.

Az összefüggő, hosszabb idézetnek a forrás kiválasztásban kétszínű hasznát lehet venni. Ott l. i. alkalmat nyújtanak arra, hogy a kéziratok jósága nemcsak az egymástól való függésüket megállapítsuk. A próbi munkák szerint ~~tu~~ fogalmazási vázlatban az ellenőrzés s az olvasó szerint lehetővé ~~lesz~~ lehet birni. Az Afinumban levő, legrosszabb szövegű szerint az Afium illető szelelaire nevet az olvasó ~~tu~~ correlmunit kétségtelenül megadják, amelyből megfogjuk azt, hogy az ~~az~~ a legrosszabb kéziratok közé ~~tartozik~~, végül azt is, hogy a nyelvő régi kéziratok nem egymásleszármazottja, s pl. az A-nak a sokat szóle szem lemásmásja. Ez az mutatja, hogy nem egy ~~mutatja~~ ~~jobb~~ hely, hol az, jobb szöveget az A-ban is. ~~Ugyanez a legrosszabb szöveg~~ ~~szóval egyébként, mutatja a formát~~ Arrianus-fele Buebeq.-ből vett idézete (Rkw. 109–110. l.). Ebben a F szerzi szöveg ~~az~~ az egyik eltérése az amyi, h. az Illyricit írja i-vel, és a mennyiségi-t o-val, gyöb. belőlük bel.-ve szóval Buebequel. Ellenben a nevek szerint fejezetben sok kiírást latunk. B: erunts h. cuntz, Illyrius, Tyrbelli, Thracum h. Tracius, continue h. continuo, pugnakeli h. pugnalitis, chlamyde h. clamides (Rkw. ezt vette az F-ből). – F. vos h. eos, rerum h. eorum, Illirius, Tribellis, continuo, pugnatitis, acrimute. E continuo, pugualitis, sudóban F-ben kétszer eltérése is jórszt nyomtatott Triballi.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Az Afrumban van a többek közt néhány hosszabb latin idézet, ~~mégpedig~~ a legkorszerűbb Flavius Vegetius Renatus ~~De re militari c. mű~~ Kr. u. IV. század vége az írótól ~~Négyből~~ Epitome institutionum rei militaris c. szerzőtársejéből vett, melynek az újkor elején nagy sikere volt. ~~Ennek~~ ~~illetőleg~~ a kézirat gyorsan kelő kötetekben adta. A XVI. század folyamán többször is megjelent. A Stewechius-féle legelső 1592-iki kiadás megvolt Irinyi könyvtárában (Bibl. Tr. 235. 4.) (Neum. ellen. A. lat. 1142.). Minden kiadás Lang Kind recensiójával ~~ta~~ 4-ik Teubnerrel, 2. és kad. 1885. Irinyi ~~azonban nem~~ idézete azonban nemcsak Vegetiusról, hanem Busbecq-ről van szóva. Irinyi könyvében Ferdinánd Busbecq levelei és egyéb kiadásai megjelenik körülte ~~az~~ a török elleni fegyverkezés ügyében: Augerii Busbequii Exclamatio, sive de acie contra Turcam instruenda consilium, mely először 1581-ben Busbecquet Istiszt (Constantinopolitanum [et] Amasianum c. művével egy kötetben, annak utána jelent meg, ~~mégpedig~~ Antwerpenben Plantinusnál. Busbecq Vegetiust szenvedélyesen és különféle helyekről vett idézetek szerint szívesen idézi. Irinyi hiven követi Busbecquet, szóban is, fejezetenként is, amennyiben Busbecquet egész idézetét átveszi, megnem ~~bővít~~ módosítja, kinem bővíti, összállításán nem változtat. Még az ~~a szöveg is homályos~~ idézet ~~be~~ elhelyezése, t. i. a szöveg kitérő fejezetei szétszórása is homályt. (L. Ritter. 100–106. lapon kívül hosszabb idézet pl. így van összeállítva Busbecquet és utána Irinyinél: Veg. I. 4, II. 18, II. 23., I. 3, I. 3–4, I. 6–7., III. prologus. II. 23.) Nekem a szöveg kritikája szempontjából szükségem a Busbecquet szolgáló szövegre kellett figyelemmel lennem, csak a mögötte rejtőzött szöveg szerint Vegetiusra, Irinyi számára hozzáférhető kiadásban és csak legvégül Vegetius minden kritikai kiadására. Vesszőcsak a jegyzetben

Busbecquet nem szolgáltat Irinyi Kinyvcinek jegyzetben olyan nehezen helyezhető vagy egész pontossággal, hogy Irinyi megint kiadást hozott. Busbecq szóhagyatékú műveinek első megjelenése (1633) Irinyi szerzői korának volt irodalmi eseménye, amikor Tr. Bécsben Jezuiták gymnasiumában tanult. Ez az egy kiadás czíme: A. Gilenii Busbequii

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

omnia | quae extant | ... Lugd. Batavorum. | Ex Officina Elzeviriana | Anno 1633. (Neuv. Mir. Turc. 393.) Amban Krizi szövege pontosabban megfelel az Exclamo hó fentidézett elő, Plantinus-féle kiadásnak. B (Pl. RHtrr. 104. l. 16. sr: ~~Bus~~ mandandum, Burb. 1581 i. m. 1633. mandatum; RHtrr. 102. l. 2. sr: Nec enim moveatur Caesaream, Tuam ~~M~~ajestatem (egy!) Busb. 1581. és Krizi: Nec moveatur Caesar Tua Majestas. Burb. 1633. is ily, de a Caes. mindössze (A Caesar, Tua Majestas kitűnően nem latinul ~~Krizi~~ Vegelius hiszen szövegére, mint Stewechius (1592.) [ ] körülötte, azért kritikai kiadók egyben elhagyják, de Busbecqben benne van.) Ez a hely ennek az A-ban van csak csak Busbecqnel, B O D G F-ben: Nec enim moveatur Caesar (~~EG~~ F. Caesaream) Tuam Majestatem. ~~Sajátságos, hogy az utolsó~~ Tehát itt az A az egyes kiadókat szétválasztja s az itt is pr.-nel szemben magára marad, de mellette szól a Rimatanus, a Burb.-féle vetett (vö. Vg. i). Sajátságos, hogy az A akadémiai kiadás, mely egyébként az A abszolút áll, itt a legrosszabb szöveget, a F.-ét vette át. Ismételjen nekem A. s kellett szólnom, mert Busbecq szövege kitűnő, nem a kiadói körvadat és nem ~~Stewechiusé, vagy~~ Vegelius ~~az~~ kiadóiait.

Hogy A az ősmagyar a legjobb ~~mindenben~~ forrás egyik mutatója az Afinnak Arianus-féle printen Busbecq-től vett idézete (RHtrr. 109-110. l.). Ebben a F szerinti szövegben A egy eltérő Busbecq-tól amit, hogy az Illyricist írja i-vel, és a minimen-t o-val. Ellenben a más typus képviselőtől eltér, illetőleg hibát tartunk: B: Triarantes helyett eunter, Illyricis h. Illyrbes, Tribellis h. Tyrbellis, Thracilus h. nélkül maradva, continue h. continuo, pugnabatis h. pugnalitis, chlamydes h. clamides (RHtrr. ez vette át F-ből); F: vos h. eos, rerum h. eorum, azután: Illiribus, Tribellis, continuo, pugnalitis, ac virtute; E szintén: continuo, pugnalitis; de szétszórva benne van egyszer: vos, rerum, Tribellis.

Megerett, hogy A-t is meg kellett igazítanom Busbecq-hel. pl. ~~116.~~ Rttrr. 116. l. 15-18 orban retractantibus-t detractantibusra, coot (D E 1/3), és contentis-t ~~en~~ consentisre (B C D E F 1/3). Hogy Ringi magya is detractantibus-t, arra bizonyít, hogy a ~~tobb~~ mindkettő jelentése szerint is az alá van. Egyébként eredetileg vesse is a B. typusban több e hibák, pl. pricaborin h. pricatis B E F, és mesenes ~~tot~~ h. B manenles, E F morantes.

A Busbecq-tól való mindennemű szamulásait alkalmazhatjuk itt is, a hol szedési (magyar) könyvel van dolgunk. A eredeti töblrépben, átalában véve az A typus jobb, de korántsem ez elhatalan, és nálunk ezekben a többi kéziratok van igazza, sőt ránunk ezek, hogy valamelyi kéziratot egyik vesse is hibáik.

Sokb az A typus pl. ez ezekben: Rttrr. 116: 7. „ezek kint és szamutt alyos rendi viszt találnés (Rttrr. hibájam! találnés), a kik sokb hadnak fogadására, ostatására elegendők volnanak: ~~B~~ Itt ez az alyos nó kell, nem, jelen, rendi viszt, ~~ez nó~~ mint B D E F kija (C plání jó-t ír). A alyos Ringinek kedves szava, nem ugyan alyart ten, hanem alsóbbrendűt, alantast. Itt alsórendűt van nó, a kis ~~ta~~ alkalmas lemmés az újszerű kifejezésre ~~A. Itt~~ (Rttrr. itt ~~sokan~~ megtartja a régi szót).

Sokb az A typus itt is „ (Rttrr. 117: 18-20. sor): A mi régi szent István Királynak koronája semmi a pallosa nélkül; hejában arral koronázza fejét a ki oldalára kardját nem övedzi. B.E.F. ben mindenütt meg e szava: semmi a pallosa nélkül, pedig e vés: nem kardelmorasára elven az ítélem: A mi régi szent István Királynak koronája annal fejét a ki oldalára kardját övedzi (E kardt övedzi, F kardot öveder).

Az A typus ~~nem jó~~ latom hibrabbnak itt (Rttrr. 110: 21. Ugyan rájöttél bratom. Ez a bratom nó itt fölösleges, mindvégig dittographia a következő szóból: de nem itt az a bratom a dolgot. A B typus nincs is benne az előző bratom. Ez bizonyít szólam, nem gondolom, h. a régiek volt.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Csak ~~at~~ A. bán nincs meg Rthrv. 109: 30. sin mint ír Arianus historicus. Az előző kiadás szerint protokollás fogyat

F. írta it.

Egy pár példát hadd hozok fel arra is, hogy mindenki szerint ellenőre javítanom kellett. Rthrv. 189: 18. „nem kell a népfogadásban csak a reménységre nézünk, nem csak a Katmarára, a mint most vagyon. Minden kéziratban és Kiadás így írja: reménysége. De véletlenül ez kell olvasnunk: nemességére, szét egy, bizonyos nem javítani. Ez kitűnik az összefüggés. ~~Ma~~ f. i. arról beszél Sz., hogy a felállítandó seregbe nemcsak nemesekel és Katmarinet emberek kell ~~szedni~~ bevonni. Az előbbi mondat így fűzi: A jó nemest a jó katonát inkább kell venni, ha vagyon; de ha nincsen, a pórból ~~is~~ (Rthrv. A porbol) kell elődkatonnak hadi népünket; és jobb annak ártyult nemesnél, és jobb annak udvariatlan nyelvű és szegény" Katmarát" stb. – „jobb azért annak jó ~~ifjú~~ ifjú polgár legény."*

Kelebb a szavelő szt.

(~~Rthrv. 137. l.~~) A Mátyás királlan Hunyadi János származásáns bizonytalansága, ~~és~~ szerint ~~az~~ A, ~~az alsó~~ ~~Hunyadi János nős fia Hunyadi Mátyásnak~~ a nem elő-e az? Mikszom ilyen apát ilyen fiat nőtem egy historicus, akiek ezt szerette fogja is nevelni Kiráynak genealogiáját. Igazítás és kége, szó mindenestre kell; és annakban ~~kik~~ résznünket szétszórni, hogy az szeretti kéziratban minda szét Hunyadi Mátyás lenne vele, s a szétlő kívül kivett szó ezt: *apja Hunyadi János, Hunyadi Jánosnak fia*. Fonnsz elem ezt a ander szavát zárójellel bátrabb és a ~~szóglyben~~ (szóglyben) az szeretti szeget és az előző olvasásba is.

*A kéziratban mindig: Hunyadi Mátyásnak Hunyadi Mátyás volt Karl. igazítja: Hunyadi János nős fia Hunyadi Mátyás volt (Rthrv. is így 137. l. 12–13. sor).

A Caesarról ~~szó~~ szóló más idézet szórgeszellen ezt olvasnak a kéziratban (Rthrv. 207. l. 6. sor): Az szűcsbe kelőket szerette magainak, elfogyatlan a kelőket, az kik attal az ellenség élére jártak". Az első kelőket alighanem a magyarnak a dittographiája és szegeret. nek olvasandó. ~~Ezt~~ A szóveghen megis meghagytam, amit találtam, a lap gyján ~~amit~~ jegyben megantiam emiecelvanint.

A spanyol idézetet (Rthrv. 115. l.) le is fordítja és magyarra: Ő és az szűcs más kezére. Ennek két magyarázata van; "elő: hogy tudja ~~magát~~ az ember magát segíteni az szerencsétlenségben, és forgatni, hogy leereszne a viszontlátat, ha a szétvés öreg (Rthrv. öreg, pedig öreg = nagy), és tudjon

nem tusakodni az ellenkező fatummal, hanem hett adni szelet, és minő erős szőtt is megmaradót találni, Béla király ebben pél-dánk más kettőre, minthogy az idő jó társa volna, minden gyorsúl megoldatnunk, de annak az időnek alkalmatosnak kell lenni; Itt azért: hogy tudni megfontani az időt valami igyekezetünkre, mert ugyan bizyála létjük, hogy vannak oly órák az időben, az mellyek szerencsét nemely dolgoknak, és ha azok elmultak, bár vörjük azután istenfordulásat, de hálban (Itt ~~nem~~ fejtegeti: amikor a conjunctura fogjuntat.) Ez az egész hely igy értetetlen, ha Béla királyt belebecsülnék a gondolatmenetbe ~~a tőle mert hatalma~~ a mintegy rá alkalmazódjék az, a mi az ő emlitése után következik. Ellenben nincs ben a hely ~~ez~~ a kivetkező ancelumnak. A más kettőre (Béla kir. után) mint dittographia tűlendő, e szavak pedig: Béla király ebben példánk hozbevetett mondatnak vezető és két gondolatjel közé tehető az mi dittographia szerint. Akkor az egész hely igy szól: (l.)

Másutt a pesztalógiumban megfelelő jantásával megkapjuk a helyes olvasat. A 3k Centuriás 31. pontjában egy szép Ritor-nál (350.l.) igy hangzik (arról van szó: van-e ereje hatalma a szerencsés): „Szint a bátor szű mindenkor jőben, vagyon neki hatalma a külső dolgokban kevesebbszer és ingatassa azokat, mindazáltal semmiképpen a lélekben akaratjában és tusakodásában nem szállhat s nem fékezhetik, hanem amenyire magunk akarjuk." Ehhez Ritor. fj. ezt a jegyzetet teszi: „Kisé szavak mindt, kihagyatattal; valószínűleg igy kellene állania: szint a bátor szű mindenkor jőben van vele (t.i. a szerencse kedvével, azaz szerencsével), vagyon neki hatalma ~~a külső dolgok~~ fölötte, hogy a külső dolgokat kevesebbszer is igazgassa azokat." Kérdem szint ez az olvasás jól indult, de a kicsinyítéssel még nagyobb zavarba hozatik. Szinni mitsoly szinni jobbra, azt a jó tagadás: szenvedni. szint a bátor szű mindenkor jőben vagyon (t.i. ~~a szer~~ vele, a szerencsével). neki (a szerencsés) hatalma a külső dolgokban (a külső dolgokban, körülmegjenben van hatalma nem magunkon); kevesebbszer is ingassa azokat (kevesje is ragassa a szerencse külső irányukat), de mindazáltal semmiképpen a lélek akaratát is indulatát nem szabhat s fékezhetik bele, csak a nagyobb magunk ugyejét. Azt hiszem, itt az egyszerű conservativismusnak ~~jobban azt szinni, mint az szüg.~~ a megtévedés megfelelő olvasását jobban azt is azt szinni, s fontlegs eszparalás a magunkéhoz tartani bele az iró szövegébe.

Hogy azért maradnak megfejtetlen helyek, nagy az Afrikban is, annak utána a szalag formát nevezhető tábli szerkezet azt nem tekintve tagadni.

A centuriás 49. pontjában van egy furcsa szó. Jó napom, mind az

vró, ha a szeg is átéri a hegyet ~~s hogy~~, és meri az idő és alkalmas
~~mikor~~ kell artani az ellenségnek, ez ~~nem~~ folyva horai kerszét;
de hogy azután öt diákeljanak s a kapitány jobb lecke-ütésre elmúlva
is horcon vagy más vállalkozásra kényszerüljenek: bertzeg ez
a vesszedelem, és nem sokáig fog tzeczekedni árolyan had-
-írja át Karl Rktrv. (358.) ~~ira tzeczekedni sokat a jegyzetben meg-~~
~~gyarázdal is szolgit: utterbeni~~. A kézirat e szót nem írja elő
villogyan, a 2. 3. 4. betű kinyek, a 5-ik tzitti itt olvasható: t... setskedni.
a 2. betű o vagy e (inkább o), a 3-ik v vagy r, a 4. e vagy c. A 8-
féle lehetőség olvasás egyike sem lehetős lehetős sóalakunk; ki-
nek jobb szebb-magyobbfolui másolatai jelzésére ~~re~~ mutat. Karl.
olvasta tzeczekedni s ezt de-erőlte meg Rktrv. s. Karl. ~~amint~~
(?) lefektetve el; Rktrv. ellenben nincs helyére, hanem még meg is ma-
gyarázza a szót a lap alján: vizerkedni. Ez ekkor homlok szót sem
ismerek a magyarban. Talán legtöbb joggal tövisetskedni (v. tövi-
szerkedni) szóra következtethetünk, v. ö. Göregrinél: tövisses
gyudzág (id. Nyhvt. ii); tövisszerember (= ~~szép~~ sűrű, szőrfehérlelkű);
illiszrétnél van ilyen nevű, effféle jelentéssel. Jenkszelem a
kétséget nálam nem marad el, sem a megfelelő jegyet.

A 24. aphorismusban ~~kathnetetje~~ kétnyi, hogy nincs egy
~~egy, ati~~ katona, a ki egy darab kenyérnél contentus lehessen,
egy szekere, egy nőt, ~~egy~~ ökröt, bornot hiv magaszán; nem
vesz embernek való az, hanem annak ~~vala~~ kandorló
cigányoknak ~~fel~~ ~~Rktrv~~ Karl. megértve egy. Rktrv.
gyanítja: vándorló cigányoknak. Ez ~~az~~ ad is értelmet,
míg a kandorló szóalak eddig egyetlen szótárban sincs meg,
de azt lehetős, hogy volt ilyen szó; valószínű is, hogy míg
a szintelen vándorló szónál erősebb, jellemzőbbet keresett itt,
kóborló jelentéssel; v. ö. Istvánffynál: infame illud vagum-
que genus hominum, qui Zingani vocantur (XX. 453. l.)
A vándorló-t nem mertem a kandorlót ~~egy~~ elvetni, mivel a ~~magam~~
~~szóban van~~ a menyei kezben a magam szapanczsájából megláttam,
hogy bár mazírt van szó, nem olyan egyszerű a dolog és nem lehetős
helybe menyi jegyet, hanem cigányai menyei kezbe az, szép mazi,
a nőnek kimenetelüjére, a Balassaházi kezekbe.

Nem hiszem eddig megfelelni a Molnár Király egy nyitrai évlegen
szavának olvasását. A kézirat így szól: Nagy Sándor ugyan bárcsak
hogy Phileps Király fiának menyjének vala, inkább akarta rendelni
Lincanis Jupiter fiának mondatatni, hogysem igaz házas-
ságból szülni. Lincanis fiúra szóalak annak a latinságban ~~mivel~~ illető
leg a klasszikus hagyományban nincs. Karl. s utána Rktrv. Lycaeus-t
olvas

olvas, de Tepistoriek ilyen melléknevet sem volt s a szótalan
nem volt ez a szótár sem szokásos. Ellenben járatos volt A
Nagy Sándor, ~~mondta~~ illetőleg szimatszóra mondó kleon
eus ~~hagyomány~~ irodalmi helyeken sem található ebben bennő
ró. Ellenben járatos volt a XVI. és XVII. párban a latro-
bát ~~kiváltképpen~~ latricanus szó, parázna, fajtalan, szikepő
Ellenben s ez a jelenés csaknem a szóvegben levő más jelzővel,
a rendetlen-nel. Joblunk kiájálan ez a szót vesen jel, kéjjel
és jegyetlen. (Rthor. 177. l.). Cincturánál, ilyen leg nincs (Ott. l.) bár jenő
~~tól Rthor~~ Szinyinek legtöbb idegen ~~nyelvű~~ idézete latin nyelvű.
Van egy török, egy spanyol, egy német és néhány olasz
idézete; nincsen egy sincs. A latin idézetek nemcsak a
Vulgatából meg a klasszikus írókból, nem is csak a latin
nyelvű kommentárok és szótár igéi köréből való,
hanem a humanisztikus kötelező, ~~prédikáció~~ politikai
szótárelmi és hadtudományi irodalom köréből is. A
~~francia~~ az újabb ~~és szlávi~~ francia szótárirodalom
pl. kedves szerzője volt Grammond (Gabriel Bar-
thelémy seigneur de Grammont ou Grammond
(1590 – 1654) államtanácsos, a III. Franciaország szótár-
netét ~~latin nyelven~~ IV. Henrik halálától 1620-ig
latin nyelven megírta (Historiarum Galliae ab
excessu Henrici IV. libri XVIII. Tolosae 1643). A
XVII. században nálunk is sokan olvasták ezt a nagy
igényű, de elfogult művet pl. Fergách Ádám is
idéi belőle szentenciái közt, ezzel sokat is, mégsem
Szinyi idéz. Egy kiadása Bécsben is megjelent később, 1752.
A francia irodalomban hamar elavult. Szinyi többször
idéi belőle; ~~de ~~ ez idézetek Grammond szövegével ellen-
ütközik. ~~A~~ Ezt az 1653-iki kiadást hamutram és
a Szinyi kézirat nélkül ~~szerkesztett~~ Szepsi ezzel a kiadással
nem vagyok szemben (elsőrangú az magyarosítás szavakkal, de szolgáltatt szótárelmi, szótár és irodalomtörténeti szótár is.)

Alapszálján levő magyarázó szépszerűen ~~szótár~~
~~szót~~ Lehetőség szót adom Szinyi idézetének s szinte-
szásainak. ~~Ez nem szépen a szegénysége szótárát szót~~
~~szótár, hanem Szinyi szótárait szépszerűen szót is.~~
Az auctorszót szó idézetek legtöbb ezeken szótárt
megállapítottam. De a kézirat szó, szentenciagyűj
idézet szedte szótárban szót mindig kimutatható.
~~Nem egy szótár~~ Szinyi ~~szótár~~ szótár szótár kimutatni, szótár-
szótár pedig szótár szótár szótár. Régebb is említi pl.
hogy Caesar ~~szót~~ a szót szótárban szótárban elégette szótár;
~~Ezzel~~ Pedig szótár se a Commentariusban, se ~~szótár~~
se más szótárban szótár szótárt szótár. Egy szót
~~Szótár~~ Szinyi szótár Guicciardinitól: Szignola; (más
neve Szignola, ez más szótár szótár. 108. l.

a sententiákat olvasni, hogy igazi tudatot ki szemnyomorúlt. Másrészt olvasni vitte, hogy pl. a Brelmann féle Citeauxchronikon vagy más béla könyvben kiállítva szerzőt. ~~A Kálmán kirá~~

A könyvben levő több régi idézet forrásáról szóló nem volt egyszer könnyű munka s néha ~~meghalott~~ majdnem kalandos utakon lehetett az eredetit megkeresni.

A ~~Szeleus Lipsiusban~~ Mátyás királyban (Altmi 109) Szeleus Lipsius az arany könyvecskéjét említi négy, de politica administratione. A cím annak az könyvnek, hanem: Iusti Lipsi / Politico=/ rum / Sive / Civilis doctri=/ nae libri / sex. ... Francofurt. Annotat. a lib. II, cap. VIII. 2.-6. pontjaiból van az az idézet. A Szeleus Lipsius pontjai pedig nem az ő gondolatai, hanem a legrégibb forrásokban. Sallustius, Plinius stb. vagy.

A sententiák egyik-másik magyar szerzőt adnunk kell, mert a Fragmenta Latina sententiát. Szerint vagy 12 egyszerű mondat van valóban, pl. o Regnum ni ex Corpuscula, non fulcum et dnes. A Regio ha kirá gyót nem ejtés, fáskaszy nem lehet III. 6, 1. Rumina negotium. Megszólni nyelv szégyt. III. VII. 2, 3. stb. (Gideler szokás szerint. Proletarius scriptor, Kőr sudó emberek II. VII. 8, 6.) Ad comitium ne accessis, amicorum vocatis. Hivatlan vendegnek ajtó megett helye. Gyűj negyelőjé: Μη πρότερον ἀς βάθην πρὸ ἑπτάετες, πρὶν ἂν κυβερνήσῃς. I. II, 5, 3.

Alb-is aptissimum vae e a versibus:
Taurus fortis est et occiditur,
Elefas grandis est et occiditur.
Leo ferus est et occiditur.

Honnan van? Danaeus Apparionni-jában olvashatta
Ennyi, de ott így van:
Elephas grandis est et occiditur.
Aprorsi est, et occiditur.
Ligni fortis est, et occiditur.
Cave, miles, si singulos non times.

Danaeus szerint Maximinus csak elitt (235-238) vezetett a et valaki a sinhárlam. De a Maximinusnak mostoha Klemitus ~~szott~~ fiszerszám nem szeretett et omnibus.

Fürjetnek szerzői
Bolyai

A magyarázó jegyzetek.

A lapok alján levő magyarázó jegyzetek ~~tulajdo~~ a legnükségesebbre szorítkoznak és elsőrendben a nagyközönség szükségleteit akarják kielégíteni, de egyrészükben a filologus, a történelmész, a politikus és a katonai szakközönség is rendszerint hasznát veheti. A ~~latinról~~ idegen nyelvű szót és ~~szó~~ szöveget fordítás a ~~szövegben~~ a nem philologus olvasóknak való; de a jegyzetek minden rövidsége és szépsége mellett is törekszem Szinyei ideréleit ~~illetve~~ ~~szó~~ hivatkozásait ~~szóra~~ és példáit forrásainak megjelölésére.

A Szinyi fejtegeléseit illusztráló nagyszámú történeti példára nézve elvileg azt az álláspontot foglaltam el, hogy ~~a~~ nem a mai történelmi tudomány szerint kell elsőrendben a magyarázatot megadnunk, hanem a Szinyi forrásai alapján. A magyarországi eseményekre vonatkozólag elsőrendben Bonfini, Thuróczi, Pelrántfi, ~~Szinyei alapján~~, a külföldiekre nézve Davila, Gramont, Riccius (Priscianus), Guicciardini, Mattei Pietro, Porri Pietro, Famianus Strada, Bisaccioni, Brosato Gualdo stb. alapján, mint az a beállítás, melyben Szinyi bemutatja mellettő példát (eseményt), ~~szóval~~ ~~ezt~~ a tőle hozzám ~~szóvel~~ ~~elő~~ előadásából fejtegetni szándékszik. Jelenszerűen jegyzeim akárhányszor más-más képünket ki, mint az ~~akadémiai~~ kiadásban. Ha a Mátyás királyban ~~azt~~ arról a szerről olvasunk, hogy László király ~~hogy~~ Szakács alatt, mikor élete elfogott, ~~az~~ ~~hatalmat~~ ~~szándékszik~~ ~~szóval~~ ~~meghívatott~~ ~~hatalmat~~ ~~meg~~ tatott az ellenszéj törvénytelen, akkor nem azt a jegyzetet szeretem hívni: „Utolsó Lajos (IV. Utolsó Lajos Király); a Lajos kirándulójáról epeutője, meghalt ~~1333~~ (Okt. 15.), hanem azt mondom, hogy a mai kor

„László kriánus, a magyar krónikák ellenére írnak. Átvette Bonfini is 230-31. s Rettai 64. l. de Krizi Thuróczitól is átvette." A Mátyásról a két ellenvége, király tisztelete adta talma leírásánál, a hol Krizi így szól: azt írja a historia (Rettai 60), nekem megtetszik mutatum: holtig a historia: Bonf. 576-577. l. — A ~~hol Krizi~~ lévő tortenetiadatot állít, azt megigazítom, de kevesebet is megmagyrázom. Pl. ennek a 3-ik discursus vége felé (Rettai.) azt mondja, hogy ez kirís hattán gyengébb szegedi is erős tartó vesmi a mi András kriánunkon, mert elsaivalta magát, mégis a Kelus vitt a magyarok bocsátán, végül gyalázatos feltételek fogadtatott el azzal a vitéz kriánnyal. ~~Ő meglett magyarnak~~ ugyanígy jegyzett hellett azonban: „Es a kriánek azokkal a keresztekkel ezek meg, a kik 1218 tavaszán Damietta ostromára siettek, a várat tovább vívó ugyan 1219. novemberben bírtokába ejtették, s onnan 1221 nyarán Mansura fell nyomultak elő; es expeditiójukban ezt ötet a katonáktól 1221 augusztusban, úgy hogy leigyekezet valtak elfogni Alkamil sultán ugyis feltételeit. A legjobb tudósítás a mi II. Andre kriánunkat is ott szerepeltet; Bonfinius (II. dekas x III. könyv) hosszan leírja ezt a viskalatot; Krizi annak nevezte. Andre azonban nem volt ott, mert csak 1218-ban hagyta a Szentföldet."

Nehol a szöveg ellentmondásait hellett jegyzetekben megmagyarázni, ez tán ellenmondást rám a is megkímélni az olvasót. A Mátyás kriánja (Rettai: 143) dicsérí a szép Mátyást, hogy Gilbrát le tudta volna ugyan győzni s ezt dicsőséget szerezni, de ő a kőhajítás szétte utáltb és Gilbrát szerzetül vadjára fogatta. „Tartozunk azzal körülfogtb vala Tibrius csánú, Crassus is Sparacusszal, hogyan a mi kriánunk Gilbrát, holott külön ember vala Gilbra, és hiommhaim ennek dicsőségére illagyarázó Kingati Sámuel mellette kisem tudták ünni az orszagból." Jegyzem itt: A mondó

ételme az, hogy ~~Crassus~~ Tiberiusnak Tacfarinas, Crassusnak Spartacus jobban kezében volt mint (Gikero Mithridatesnak), a nullett Gikero kivülök ember volt Tacfarinoné s Spartacusnak, illető tehát, hogy Mátyás inkább megegyezést szeretvele, ~~semmint~~ hogy magyari igyekezet volna ~~stb~~

A Mátyás Királyban (157. l.) az áll írva: „Magyarországban elszéledtek mint egy vakmerő rajok mennek és rajok ütnek Frenecnél." Ehhez ~~az~~ akademiai kiadás az a jegyzetet adja: „A magyar kiváltja ~~[illegible]~~ Kékmező hősei emberevő Frenecnek szóval, hol kelyem hitelmódon volt, de legelőbb elbrosálta ő." (Rkov. 157. l.) A cím jegyzem az: Hogy magyarban Frenecnél is Nyitra lejött. L. Bonfin. 567. l. Thuróczi, Heltai is Nyitrát ír. – Erre a jegyzetre jogunk van. ~~[illegible]~~ Kinyomnek itt. ~~[illegible]~~ az utolsóvége kendet, ami többnyire is megeszik vele, pl. ott, hogy Caesar Brissamsála tiltóléte után elégette hajóit, pedig erről az a Commentariusnak, ~~de~~ Plutarchus nem tudtus semmit.

Hogy a Vitéz hogyan a neinelelnek ott elhagyott vitéjéről, nyelte nevét, ~~ahelyett az~~ a hagyomány Thuróczi 43. fejezetét tellett forrásul szolgálnem.

A Centuriák 9. pontjában a régi magyarok katonai fegyelmét dicsérve így szól hozzá: látom, hogy egy kapitány parancsolatja szókereszteket reá kényszerít, hogy átalszatassák a bunát." A akademiai kiadás jegyzete így osztja ki hozzá: bunét egy katonai levedé; a bunát sokszor szokás át szórtak ellen a magyarok ellen, hanem igenis átúszott szórtszek a Duna folyamon, midőn a magyarok nyugot felé mentek, hogy új haraát keressenek." Jóslatszerűen és magyar pluralisnak nem kell mondani, hogy Kevések a hunok „primus capitaneusának" kelenföldi átkelésétől van szó; hogy olvasóhoz a szórezés és átkelését Thuróczban, Heltaiban, Bonfiniban. Bonf. hanami kiadásban 47. l. sajtóhibát van ugyan, ~~[illegible]~~ van pedig utrius helyett, de ~~[illegible]~~ ott van a transmeandrumot

Az első discursusban emlitt hogy N. Sándor pékfiját, ~~[illegible]~~ magaláment lejegyzet és ellenvéj hitéjét magamegyszerre, és egyszer magaugrik be a vízbe. Ktov. fejezet ennek kr. itt a Curtius illetve „ellenére azonai hogy vízbevetésére ott, hol N. Sándor 500 vitéze elszaladva vízfelszínre hágott s elszakadt ugyan be a vízbe." (Ktr. e. 324.) – Hogy pedig annál lépésről szóbelinek lépjék, akkor más valamiben elő is, mint hogy magasmelyszélés Curtiust: „Sanque haevam" s az olvasó azt kihagyod, h. a kiadó az idézetet megtévve, mondja hogy az azonosi hiszlavó szomszédtól van szó. Pedig ha Curtiusban nyelvemi az emberi a lépet, kiderül, hogy az vol Indiában szólnt, a szudrakat szomszédai szomszédja; itt Sándor vezetőlevelben fogva, épúgy utánszítő vitéz hogy; míg hős macedonjaival elszűnt a kapun betörni és a régi szebben lerohadt kriége megmentani.

† A nepotis disamulano (Rettor. 223) is tal: Dicite Livius Caesar, ... nunte: Im illo uno tantum orbis corporis et animi fuit sed. Divinus vultus: In hoc uno tanta vis animi ingenique fuit (ezen szavak nincsenek, hanem ezzel ellentétben van, kanem ezzel ellentétben)

ró, szepsze Kradrey népszerű ölbetűkkel Attila-ban (883.l.) és Bakcsai Abrahám chronologiájában (914.l) megrendelés nélküli ró is.

A Krizsi írásaiban található több rag szerint, részint egyes írók egyéni szivegéből van vége, mint hogy nyinek, lelő lieg (pl. Grammatike lobbrow szerint, Lassanbb is ősmr), ~~[illegible]~~ lelőt tudatosítás, kötelezés stb., részint ugyanez ítélés vett, de mint kummodo szerint ró legyen, ~~az~~ tenkenetés, részint pedig valós szép könnyítés (és valló igés).

(ítélés)

Az alkalmi idézetek és a kor-idézetek forrását szétszórjuk szétszórt megfelelni; ~~bár más vagy elegyhalmaz~~ ~~szám~~ ~~szám~~ sorba rögzít emlékezés az emlék, mutatás ~~[illegible]~~ bizony stilisztikai, ~~vagy~~ formai, kritikai jelés után ~~az lehetőt~~ ~~szórjuk~~ Stoicus e Regi freni regnet stb. az Atomb ~~Lenecanalanis~~ Brepitumbós való, azt a benevius mutatta, s ahogy megan Lenecanál a Trvadeb, 279, 280. 284, 285. stb.

Az idézet nem mindig szórszinti, Krizsi alkalmazni szalalítja ~~†~~ A. J. cent. végén arra figyelmeztet hogy a parancsolat, vigyázzon a cselekedetekre is, mert. et in parvis relis maxima belli momenta latent. A 102. apologiomban ismét megkapalítja ugyanezt a tétet: In parvis momentis maxima bellorum negotia consistunt. A reflexio valószínűleg Jul. Caesar Comm. de bello civili I. 11. szerint keletkezett, ott Caesar megfontolás ban szepel mint ok: quod saepe in bello parvis momentis magni casus intercedunt. (Störi Julius Caesar i. V. XVI. 16.)

A 16. centurián így szól Krizsi: Ok nelj szavaim mintha ~~az amar~~ bölcs poéta: Ducunt volentes fata, nolentes trahunt (Rettor. 347.). Eredetije Seneca-nál (Epistolae moral. XVIII. 4.): Ducunt volentem fata, nolentem trahunt. ~~Examinay [illegible]~~ Kleanthes-nek ~~[illegible]~~ (illetőleg ~~egyben s ott~~). ~~az szóban [illegible]~~ mikor ~~[illegible]~~ (Kleanthesnek) Seneca distichorum versszerű dísz (a.a). Krizsi dezszerű szóval

De hogy a szóló poéta szavai, az nem bizonyos. Vö. csak fordítja itt ~~az~~ ~~Fr~~ Stoicus bölcsnek

Kleanthesnek szólhat, épen Seneca nyomán. Különben a Stoa-
bais Antologiájában megőrzött Kleanthes-féle 39 hexa-
meterre terjedő Zeus-hymnus (I, 1, 12.) – Erdélyben nincs meg a
Senecától fordított hely szelleme, de az ideál rellenne azonban
egyéb a hymnusénál, hogyakkor katolikus.

A Centuriák végén halotti nóta ~~az~~ adja Krizi az idézetet.
Coelo Repetar, qui non habet unam – Lucanusból való: VII. 809.
Ezt a gondolatot fejlenti ki ez ~~ki~~ gondolatban, melyet elő van ex.
Befeder a hős ég, ha nem fed koporsó.

A Krizinél szóba kerülő anekdota forrását is szószerint ki-
nyomni. Kétszer ~~idézi~~ említi az ellenségtől provokált nimai
hadvezér vitatát. Mátyás királyban (R Ktörv. 157) így adja elő: Zit
(ezenkívül) annak mesés nimai hadnagy, kit Pyrrhus király
harcra ki akarván venni: Gyere ki ezem a mezőre, he
vitéz vagy: a vak válon: Sőt ha te vagyvitéz, vagy ki
nimen ellenemre, hogy kimenjek a mezőre velem harc-
colni. (Ekkor Ktörv. egy bolhatelen gyönyörű fiú). Mátyás
a Centuriák 44. pontjában megnevezi a nimai vezér: Mátyás
nem gondolt az ellenséges hősnek nevével, mikor leírja
vala stb. Zt az ellenfelet nem nevezi meg. Szószerint
a két ellenfélből nem kapjuk meg a két vezér nevét,
mert Pyrrhust és Alexandrum ~~[illegible]~~ epirus kirajzan elnevezi. Es ezután Alexandrus az igazi.
Plutarchus ferrei Mariusban (33, 4) hogy a mosoni
hábornban a Római ellen felkiáltott ~~[illegible]~~ provokáló
~~[illegible]~~, Pompaedius Silo provokálta ~~[illegible]~~ Marius.
Hármó cat: Kelcsi Királyi hadba pédja vala Boldogban a Jakobbe, egyen
rizsem nem. (Ktörv 356). – Kicsi Bolesław? = Boleslaus, Wallenstein ebben
A centuriák, valló igék, kommandás ~~[illegible]~~
jó szívének az igazi szeretet nagy szem lehet kinyomni, adj
~~az~~ vizsgálgos vetnéjt szhelius el, a legrégibb irodalmi
feljegyzésig dezikelpés ki. Ha Krizi azt mondja: Expletus
liquor (Cent. 20.), akkor forrásul kínálkozik Seneca: thyestes
453. sor: Venenum in auro libitur, expletus liquor; Seneca-
nus pedig vége. Ben. XI, 283: expleto crudele. Mátyás dicsan-
szabban így vol Krizi: Ha a hadban valad volna bis
pecsare, Lapis király tudós volnál a magyar kárárul
(Ktörv. 193) Rtörv. szintet (203) ez a mondás: hábornban
nem valad szépszóval, Montecuccoli ~~[illegible]~~ ha lőrend. Krizi
nek amban más Montecuccoli magyar vagy szeplőse elő
kedves szavjárása volt ez. Erasmus mint Lamachus mondt.
sát Kirli Sententiae insignes a. gyűjteményb (Adrianus dictatus,
1544. évi antverpeni kiadás) Erasmus forrás vissza Plutarchus,
~~[illegible]~~ a propt Phepum ~~[illegible]~~ ja, a ~~[illegible]~~ Lamachus

egy lintjének arra a mentegetőzésére, hogy jóllehet nem tudott el ~~hibát~~ a hibát, melyet Lamachus megfeddette, az felelte: A hábrittam nem tudtam hetet vétkeni. A mondott 25. Zrinyi olvasta valamely tendentia-gyűjtőben is, de megtalálhatta Zoilus Liptius, avagy könyve alejében is (Cir. dict. V, 15, 10.)

Zrinyiről voltaképp nem az a fontos, mi az illető mondás tetette, ~~ha azt~~ hanem melyik forrás től vetette ő követelmény. O nem vett plutoberes, hogy a lgető forrás mögött vom, egyszalais nem halott az idézetet más írói műveiből is, kétségtelenül mint a hogy vett kölcsön Molvenitől. A Cent. 6. végén ~~ha~~ "emlitett ezt, meg szerint a fidenaeiek éjjel tűzzel vetettek magukat a rómaiakra s a ~~cellát~~ zavar ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ tamadt a római annal felkiáltott: Lucis flammis delete Fidenae (nem Fidenaeb, mint Rtkr. írja 339), ez a Liv. IV. 33. olvasható hely más Machiavellinél is idézve van, Livius I. decasa írt mofa ürdeb, III. könyv 14. fejezete.

Az a oda féle, régiben gyakorlatban, illetőleg szavakban szokott mondás, a miféle a közmondás, ~~Zrinyi a, hogy az mondják, az~~ a melyet kirt ~~az okom~~ ~~[illegible]~~ olyan van, melyekről a mai Gitelenschatzkt, Sprüchwörterbuch, Büchmann é, Lippelsdé, Tölk Bélé nem tudnak, illetőleg valamit adni nem tudnak, Zrinyi her, hogy az mondják, az akkori közfogalmát kerülte.

Deci Adagiumai kirt vagy 12 van, melyek Zrinyinél is előfordulnak. Pl. Serpens in edat serpentem, non fulvus est draco. Az kigio ha kigyót nem eszik, farkaány nem lehet, III., III., ~~[illegible]~~ 6, 1. – Ruminare negotium. Megrontani magában az dolgot. III. VII. 2, 3. Ad consilium ne accesseris, antequam vocaris. Hívatlan vendégnek azt ő meg ne hele. ~~Mi~~ Πρόσεχε ἐις βούλην πρόσκλησις, μὴ ἔν κλησεῖς I, II. 5, 3. stb. (Sirach tőlai Jesusnál: Proloquium scriptum, Flor tudó emb, II. VII. 8, 6.) Ellenben Forgách ~~Adam gyöpö~~ mévégét, meg 1657. ben jelent meg Mecsben, ~~alig hanyat~~ ~~hatta könyve~~ azt az Afinecz ~~hamathelt~~ volna könyv, pedig teljesen más kiadás kiadi nuvelten van. Zrinyinek ez a mondása: Multitudo peccatorum non facit legem. Forgáchnál ebben a vitatlan olvasás: Facit consuetudinem multitudo peccatorum. Zrinyinek ez a mondása: Nec clamus vine strepitu arbet, nec vir magnus impune injuriam se pro mittit (Rtkr. 62), a meg volna azzal a felmentett, Nam ne impune laceret, Forgáchnál a mondás más ez, nec vir ~~[illegible]~~ injuriose secum agi sine clamore patitur. (Fasciculus sententiarum Viennae 1657. 30. l.)

A humanismus a florilegiumok, aphorismusok szerzői szerzői gyűjteményei egész sorozatát szerezte. XVI. XVII. sz. folyamán. Nagy direktan volt Publilius Syrus, a bíl mélnek mű karán forrott Pesti Gábor. Tőrinyi vagy 5-6 szóló igéje volt Publ. Syrusból, pl. RHW 183: Amare et sapere vix deo conceditur
243. Dies deliberat, cito fac.
P. S. Deliberandum est diu, quod statuendum est semel.
VH. Saepe poenituit tantumdem, tamdiu
Saepius tacuisse, numquam ne tacuisse
P. S. Fortuna minium quem fovet, stultum facit
Tr. Iegyilt quem pedes nec dementat.
P. S. Stultum facit fortuna, quem vult perdere.
Orellius ehhez hasonlóan idézi: v. 620:
Τὸ κακὸν δοκεῖ ποτ' εὐθὺς
Τῷ δ' ἔμμεν, ὅτῳ φρένας
Θεὸς ἄγει πρὸς ἄτην.

Orellius szerint Plutarchus id Simonidis esse dicit. Vita eius sunt. ὅτι λαλήσας μὲν πολλάκις μετενόησα, σιωπήσας δὲ οὐδέποτε. Quibus respondent apud eundem (de educ. libr.) pag. 10. Καὶ γὰρ οὐ σιωπήσας μὲν οὐδεὶς μετενόησε· λαλήσαντες δὲ πολλοὶ.

Irgádi Adámnak 1657-ben megjelent Fasciculus Sententiarum-ja vagy 72 évről nevet nyert forrain.

Ismeretesek voltak (Stobaios, Plutarchus, Valerius Maximus) gyűjteményei és ezek nyomán a humanisztái. Ezek újabb feldolgozása a régiekből és kiegészítése újabb adatokkal. Ilyen volt Justus Lipsiusnak Civilis doctrinae libri V. ennek átdolgozása, amely Jelz. munkájából, megjelent forrasait is megveri a kiadás. Justus Lipsius munkát ír, és ennek és kutatás, amelyet kiegészítésnek szánja. Ez vlami 5 munkájának az eredeti parlamentum helyett. Ilyen a bis peccare, a mae fortuna sibi, fama bella conflat, a parva momenta, a rei frenum naput, a pecunia nervus belli.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A Mátyás királyban írja Krizi (Attw 140): Rómát hódítva, azt írják, hogy az nap, amely nap Perseus ellen azt a nagy győzedelmet nyerném, Rómában kívánok kivégeztetni, holott messzebb volt hozzá ezt statimmal. R/Korr. ~~azt a~~ jegyzete: Aemilius Paulus győzelme Pydna mellett Kr. e. 168-ban. A cinjegyzet:

~~Ezt nyomban nemcsak olyatokat is utánzottak~~

~~Kat.~~ Mályásról írja (Rtvr. 180): „hallam latratum az ő ~~ártatlan~~ ig beszélve: Nullam mihi iniuriam, sicut ne diis quidem hi, qui arcas evertunt. Ilyen minden bizalmas nélkül, kis a ~~kisebb~~ vandal fonnja nem ~~tömy~~ mindig átlátszó ney hunyen. Ennek ellenére Lucacsal, Vita beata 26, 3, a hol ígyan: Nullam iniuriam faciunt diis hi, qui arcas evertunt.

Az Ephésusról elbeszélt eset fonnja (Rtvr. 171.) Sokban hiszi idézőjelnélkül utján volt nemes a Tréji barátnak emberek körtudatában.

Szette Trójai Justus Lipsiusnak, a neves philologusnak Politicorum, sive civilis doctrinae libri sex et ex aphorismis gyűjtött. Ezt a ellenére Rivaflu (Rtvr 109) azonnyos könyvben mutja. Ennek II. könyvének VIII. fejezet 2-6. pontjában van ~~visszaélésben~~ a Trójai (109. l.) olvasható eléret, melyek azok mindenki nem. Justus Lipsius szellemi szülői, hanem a legszélesebb olvasói, mint Sallustius et Plerique Plautus ~~[illegible]~~ — Fabulatorum ignoti a Fame belly auctant et Cantus 8. 4). A Rep. fraudat-tanulói.

Sapiens parva monitus quique mae fortune [illegible] ~~[illegible]~~ Balaam Kemiette Danaus Aphorismajat is, a melyek ~~[illegible]~~ Balaam van is a vonta.

Taurus fortis est et occiditur,
Elephas grandis est et occiditur,
Leo fortis est, et occiditur.

Hiszen nő/ez? Danaus Aphorismáján olvasható Trójai dest ígyan:

Elephas grandis est, et occidit,
Leo fortis " " "
Tigris " " " "
Cave multos, si singulos non times.

Danaus szerint Maximinus ~~[illegible]~~ elott (235-238) reá-Sálta ~~el~~ vari a sírhalban; de a ~~elbaszimus~~ a mitten Ilon. Rus fonyellen ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

A 14. aphorismaut ezzel vagyis itt: necessitatem extere non potes (t). A 104. aphor. végén így szól: nunquam ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ necessitatem, extare non Ennek ellenére Hallt B. szemszögi. Az Plutarch.

chos Pyrrhusde 216. fej. szlta: Τὸ μὲν ἐμοὶ φέρον δεξιὰν ἀδάκρυον.
(Pyrrhus mondja Leonnatusnak — Fatum ei sorsom notet, [illegible]
Hladi apium mondat itt kuszelist meg a XVI. h. Clarki, Hamlet, parancsolt pénz, tréf, a hadnagy
[illegible], [illegible] Az ős klerjetsimul [illegible] egyrészben két hatalló is fylelkezik
[illegible] 110.
vptam sinul wérjó mutatt. Fecsni Vitó az Afrim fraszt ollszte
öme és mutatt be Akademiaitul. Helle Benet pedig Zrinyi könyvi itteln
s bin elmóait vette öme, [illegible] mosont pedig a fellelmosdóes
elemeket [illegible] egybe. Helle ur öröv vett a meg
szamlyát örömt körülem velem. Ecsle egyré of tetlest is
szlta, mesetet meg nem ismert s jó brombel vetten
Hiendbirvel
Fatisc Illidarattal meg vamut ki nem derített fromi ideutés
Van egypt aimos hemmeirta programma, mesfunt szerjét nem tsiltam, de
a hotmeirta hotlinel specialis leitst is hüb tudotta.
Egyiten illatjairt:
Victrices aquilae, atque aas, quas maximus orbis
Obstupuit, nos obstupuisse meas.
A mint ez, mint illatjó Zrinyi könyvet nem adta a tolmát. [illegible] az elő
Kuduzet: Reddidit amicum fugiens Germanus hostem
Cum pro te fortis militet ipse deus.
Meg ez két sorul itteel s hirtelenül
neckyet szedett meg nem dérthettem ki, s tolán
ki sem dérthetem. Hiszen a harsi itteelet hüt
is van, mesfel ezt Zr. vöröstett meg:
Miltor m. Király utolsjét tóta
Jó hrabel diját fatni bonta.
De hátrinyi kedll. megpitlató és Zr. nes
mint szpecen erő Kriptónia hunfetelő len,
anej hegró bontunt es szte fej fay [illegible]
Az én elő feladtam amulan ellen a kiaitt
nem a [illegible] magyarnak lejesedj, hon
leg fölép a jó szüg. [illegible] A magyarnak
tábrum a polemicsre, a [illegible] elégő szerte
jánt arul, ha sokit jó szüjel arts. A magyar-
zsch [illegible] öt is, tolán megmi
foglalni fogjuk.

Ilmoraszt — elhalaszthatni elhagyni
de tentsens a change — Tartsd tanúk

[illegible] hi pl. hi ara Mardio Piccare (Rtlm. 198), ahol Zrinyi a
[illegible] hatalmas hitt mellé, Mátyás Kir. s Lucullus mellett (L. 198 l.) a
[illegible] nagy nem tetszelhetés a [illegible] Fredelsch
[illegible] Carolus Kuenzelsch [illegible]

43.

Hagyok ennyi régi az irodalomtörténetből, a kritikai és hermeneutikai fejlődés bázisa is. Itt azt csak néhány általánosabb jellegű és revetett kell ennem.

Irigyit mint prózairót egyenárok a sajátságos jellemű, mégis benne a költőt kereszülő.

Az egyik pont az, hogy prózai-műveivel is ~~épen úgy benne van~~ olyan a helyete az epikus irodalom sodrában, mint epszai és idillszerű. Jó műveltsége előszerben klasszikus, humanisztikus és elen alapú. Prózai műformái, kompilációs műtéri ugyanárok, mint a mégis a humanisztikus és humanisztikus nyomán fejlett olaszirodalomban volt. Amint a firenzei nagy ~~írók~~ prózaírók, Machiavelli, Guicciardini és Varchi: Annibale Scipio Guicciardini szerint a C. Tacitus. Malvezzi Guicciardini szerint Varchi mappa-szerkezet, discorsivat, aphorismusokat, kerülő és kerülgetni tetszésekkel, egy írt Irigyi is. ~~Az~~ Machiavelli Livius első decadeokat Irigyi Tacitus Annaleset, Historiáját ~~szerzői~~ a procolijait szerzőt. Mégis a csinos kerülő lépésekre vagy Barbus ~~szerint~~ Il mestro di campo cimű mulatóra a Vitéz hatvan fejbiai. Ripinda, az Afinum Busbecq Exclamatójának hadaszat mustrája ~~szerint~~ szerelemben, belső fonnyadás, kindulópontjában, illetőleg és pathosának elő kedvelése. Az a kérdés, hogy Machiavelli vagy Busbecq hatása alatt keletkezett-e az Afinum, az a szép, mely a tréfás Francia Folzán tárnak és Irigyi Sainte Beuve szerint, el van szúrva Irigyi könyvellen mintája Busbecq volt, ~~Ezen~~ Machiavelli ismeretes Irigyi, többek szerint ~~is~~ nepszellemszerű is mulatkeresek Machiavelliére, de hogy kevesebb könyvellen szál fűzi Ir-t. Azt mondta: ~~szerint~~ az angyal a lehetőleg forrásait. Mégis ~~szerint~~ szerzőtől is, azt kompilálta mindenkel, mis iró utján idéz. Ezt látjuk tehát a Vatican szerint. A mint ő Vegelius idéz, nem a Vg. hatása alatt áll, hanem a Busbecq alatt. Busbecq kútfőben mint az Afinum forrásán nem Francia R. hiba del a Gyöngyösi szót nem is ellorasdi szerint az Eszt. ~~szerint~~ szerint egy gyöngyösi hanem mégis Salanum Francia A magyar Kalmár irodalomban. Pyr Rózsa 1867. 130-1.)

[műveinek tartalmával]

A másik mozzanat az, hogy benne van az egész európai áramlatában is. A jövő század [illegible] az egészből olvassa a közelmúlt és ~~a magy~~ kora történetét, sőt gondolkodik a magyar és az ö. szerencsétlen dolgoknak [illegible] publicistika útján való ismeretéből. Tájékozva van az európai politikai helyzetről, a nyugati és a diplomáciai törekvéseiről, szellemiről. Írásai a német [illegible], a francia [illegible] ~~áll~~ [illegible], de az angol forradalom fordulatait is.

A harmadik mozzanat, hogy mindent magyar szempontból néz, ~~[illegible]~~ Magyarország, a m. nemzet érdekeire, céljaira gondolkozva, akkor is, ahhoz képest ítél. ~~A [illegible] [illegible]~~ Benne körül jár a nagy világ eseményein, bámulatosan mindent, de mindent a hazai élettel ~~[illegible]~~ [összehasonlítva], mindenből a magyarság számára szedi ki okulását. Ha Wallenstein nem engedi Gusztáv Adolf ingerléseinek: abból a magyar hadvezető tanuljon; ha a ~~[illegible]~~ nemzetiség fegyelmetlenségéről olvas: a magyar szabad legény fegyelmetlenségét korholja. Julius Caesar vagy Gonzalvo, a Gran Capitano mellett ~~[illegible]~~ Hunyadi és Mátyás király hadvezéri lángelméjét. A külföldi példákon is a magyar dicsőségért lelkesedik, vagy a ~~magyar~~ ~~[illegible]~~ hibákat ostorozza, ~~[illegible]~~ a magyarság előmeneteléért ~~[illegible]~~ hevül, [illegible] és [epedez] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~mozzanatot~~

Ezek kapcsolatban említhetem, hogy nemcsak magyar szem[illegible] szempontból, hanem magyar lélekkel is [illegible] [lát] ~~gondolkodik~~ [mondhatni], magyar lélekkel gondolkozik, alkot és ír. Benne van a magyar élet historiai folyamatában, mint országai közt senki más. Érti a magyar történelem legbelső energiáját, amint őseitől, Pázmánytól, ~~[illegible]~~ s a mint a [illegible] [illegible] a Hunyadiaktól ~~[illegible]~~ is átvette, s a magyar nemzetnek át érti ennek az energiának a jövő felé hajtó hatalmát. ~~[illegible]~~ Benne testesül meg a XVII. század magyarjai közt legjobban a történelmi [illegible] és egyszersmind ő benne a jövő felé való törekvés. Legjobban benne gyökerez a multban s ~~[illegible]~~ s legjobban benne áll a jövőben.

Végül mint ötödik mozzanatot emelem ki, mint ~~[illegible]~~ [illegible] vezetőségét, egyéniségének rendkívül erős és hatalmas

személyiségét. Ez így van eposzában is, prózai műveiben is. Minden
szavában Zrínyi hangját halljuk, lelkét érezzük. Azzal a sajátságos
jelenséggel állunk szemben, hogy mint talán író, a kinél könnyebb
szerrel több kölcsönzést mutathatnánk ki, mint nála, pró-
zában és versben, tartalmi és formai elemekben egyaránt, de a
ki egyúttal a legegyénibb költeményeket amennyire egészen
a maga ~~céljai~~ céljainak szolgálatába ~~hajt~~ állította,
a ki annyira ~~[illegible]~~ mindenünnen merítkezik az átvett
anyagon is formában mint ő. Oly erős nála a személyes meg-
győződés, annyira át van hatva nagy céljaitól, nemzeté-
nek ideáljaitól, hogy a személyes meggyőződés ereje minden
szavára átsugárzik, mindenütt érezzük az író legbensőbb
valójának azonosságát a szóval, melylyel gondolatait közli.
Ha igaz a psychologiának az az alaptétele, hogy lelkiéle-
tünk teljességének a (tudat egysége: Zrínyinél ez az
egység (a lelki concentráltság) ~~[illegible]~~ nagyban érvényesül. Ennek köszöni a Szigeti veszedelem is
kompozíciója erő egységét, tisztaságát, hangjainak meggyő-
zőséges ~~hajét~~ igazságát, és az elütését nagy mintájától, Tasso
eposzával szemben, ennek köszöni (zamatos) költői dictiójának is hatá-
rozottságát. A szó egyéni ~~[illegible]~~, hitele, meggyőződéses ereje,
~~a~~ tisztasága, ~~[illegible]~~ a hang igazsága jellemzi mind
prózáját is.

A kompozíció egysége nyilatkozik egész írói működésében
is. ~~Ő nemcsak a m~~ Mint (a virágzatot a fán) a gyümölcs, úgy vál-
tották fel az ő ifjúsági költői kísérleteit író korszaka, úgy érvé-
zés a Syrénát a hadtudományi és politikai művek. Szelle-
mi ugyanaz az ember tartotta meg különféle korszakát mű-
dorulataiban, mely a Zrínyiben megvalósítani, az érdekes
ugyanazzal a ~~feminálódását eggyütt~~. Zrínyi az ifjúkor költő
álmodja kint / megtestesítette a honvédelem eszmé-
s benne a magyar katonai eszményképet, illetve a nemzeti
nagyság visszaszerzésének lelkesítő symbolumát.† Később, mint
hadvezér, a katonai mesterség elveit vetette papírra

† Ezt ebben látom a Zr. lényegét, s ebben [illegible]

hogy hadiszervezetünknek elméleti önképzésben ösztönzést adjon, mint államférfi pedig a honvédelem szervezése és Magyarország talpraállítására irányuló eszméit hirdette fáradhatatlanul.

Ez írásokban is híven tükröződik az ő szellemi és erkölcsi képe. Ő a XVII. század második felének szellemét mindenkinél a leghaladottabb, legfejlettebb formában képviseli; ő e kornak legműveltebb, legeurópaibb, legmodernebb magyarja. Legnagyobb és a legerélyesebb is. Jellemén semmi salakja nem érdekelt. Maga és minden java a közügy szolgálatában áll. Éles tisztán látja a világhelyzetet és Magyarország szükségleteit, s ő a prófétás szenvedélyével törekszik azt, amit maga meglátott, minden magyarnak lelkébe vésni. Katona ugyan, a magyar katonai géniusz halhatatlan képviselője, de a katonai hivatásnak szellemi és erkölcsi oldalát teszi első helyre; a nyers hősiség helyét nála a tudományosan képzett katonai szellem foglalja el; ~~a magyar~~ Nemzeti eszmevilágban élő ember ugyan, de a magyar nemzeti kultúrát épp oly nyitottan szemléli, mint később Széchenyi. A magyar ~~nemzeti~~ nemzeti szabadsággal együtt az ország szabadságát védi a Habsburgok világhódítására törő absolutismusával szemben; az állandó hadsereg felállításának sürgetésével egy lépést tesz a továbbfejlődés és állami átalakulás felé. ~~Mint~~ ~~Katonáinak~~ Mint Pázmány neveltje, hű tagja volt a kath. egyháznak, de szabadelvű felfogásának ékesszóló kifejezését adja Mátyás királyáról, a hol az ú. n. vallásháborúkat elítéli. Rendi-nemesi hangja ezzel nem valami szűkebb körű latolgatás és kicsinyes fajiság nagyzolásaiba, hanem igazi közösségi érzés, mely a nemzet minden rétegét a népek szolidaritásának életében törekszik megvalósítani. ~~Ezt~~ Ezt a magatartását újjá éledése az akkori keresztény világban s Európa fejedelmei és népei nemcsak szánták ~~le~~ ... a szolidaritás érzelmeit s ezzel igazolást ad, hogy az ő hazaszeretete és gondolatvilága nem volt pusztán belföldi érdekű ideológia, hanem általánosan érvényes elismert érték.

Ebben a rajongó lelkesedésben Zrínyi iránt, én a szerény kutató is
osztozom és életem szép órái közé sorozom azokat, melyeket
Zrínyi művei ~~megvilágít~~ ~~magyarázatainak, ismertetésének~~ [illegible]
hettem. Ma ezt is úgy érzem: mily férfias lélek, mily magyaros, mily ~~[illegible]~~
tiszta és mily józan gondolkozás! S ezt is úgy látom: mit tanulha-
tunk tőle. Tanulhatunk mindenekelőtt független ~~[illegible]~~ férfias
hitet ~~[illegible]~~, erős kötelességérzetet ~~az áttekintést~~
~~got~~, tiszta, józan gondolkodást. Ő tudta kimondani, hogy ~~[illegible]~~ [illegible]
népe nagyságának visszaállításában, a mainál talán nem
vészesebb körülmények közt, mindenesetre időtlenebb bajok közt,
a midőn a nemzeti lét [illegible] jóformán egy [illegible] forduló-
zott. Későbbi fejlődésünk igazolta az ő hitét: a nemzet ki tudott emel-
kedni nehéz helyzetéből s virágzásnak indult ismét török kiűzetése
után is. Mai ~~[illegible]~~ helyzetünkben az ő fényes példa, az ő szava
erősítő balzsam lehet számunkra. ~~[illegible]~~ Az ő korát a mienkkel ~~egy~~ a
történetnek egy dialektikai folyamata köti össze. Akkor volt
végzetes fázisában egy korszak, ~~hosszú, fejedelmi, a török hódoltsági korszak~~ mely ~~nemzeti önállóságunk és nagy~~
~~[illegible] a mohácsi mezőn való megsemmisülésével nyitott meg. Akkor~~
~~volt osztozóban a török hatalom,~~ mely már félszázadon ~~át elnyom~~
~~va tartott bennünket.~~ Most ~~pedig~~ zárult(?) le az a másik halálos
alakulat, mely a töröktől felszabadított, de a maga fajának
fogott bennünket, s melynek keretében mind több ~~[illegible]~~ [illegible]
egyen fejlődésünkre, de nemzeti önrendelkezésünk teljességét nem
érhettük el. Most jutottunk bele a harmadik válságba: a török, a
német elnyomás után, ~~saját~~ a környező kisebb népek impe-
rializmusának ~~[illegible]~~ vagyunk zsákmányai ~~többé~~.
De talán ez az utolsó még próbatétel. Ha ebből a ~~[illegible]~~ válságból is
kilábolunk, többé [illegible] veszedelem ~~nem fogja~~
fenyegetni nemzeti létünket. Zrínyi példája és írásai min-
denesetre az erkölcsi erő forrásai lehetnek nekünk, a mely erő
~~bennünket éltet~~, ~~[illegible] fenntart és felfrissít~~.
tanulmányozásának szentelhettem. 1914 óta a háborús ~~idők egy~~
~~[illegible]~~ és válságos idők veszedelmei közt vigasztalásomra volt
ez a munka. A hadi szerencse változásaikor, az ~~[illegible]~~ [illegible],
a szerbiai hadjárat előnyomulásakor gyakran átéreztem, ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~hogy~~ azok az elvek miszerint ~~[illegible]~~ [illegible]
hadvezetéstől Zrínyi hangoztat, meg-
igazságolják ~~[illegible]~~ a hadvezetés ~~[illegible]~~ gyakorlatában
[illegible] meg a [illegible]

sem, mennyire nem banálisak, mennyire egyenesek, mely állandó sikerüek, s átérzem, hogy Zrínyi nemcsak a magyar ~~[illegible]~~ epikus költészetnek, hanem a magyar politikai és hadi irodalomnak is élő klasszikusa. Ha már lesz önálló magyar politika és lesz magyar hadvezetés, a Zrínyi ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ elvei, Zrínyi művei többszázados hagyományi teljesítésükkel és élő egyéniségükkel a jövőben is vezérlői lesznek ~~[illegible]~~ nemzeti fejlődésünknek, amint a Zrínyiász ihlette a XIX. század nagy epikusait, Vörösmartyt és Aranyt, s amint az Afium ihlette a magyar ellenzéki politika nagy írásait és íróit, a Siralmas Panasz szerzőjétől, az 1790-es évek politikusain át Kossuthot, akinek 1848. júl. 11-én ~~tartott~~ híres a nemzet előtt beszéde beszédében, ~~[illegible]~~ [illegible] és pathoszában az Afium hatását mutatja. Zrínyinek eddig minden kiadása [illegible] tette a közvéleményt. Boldog lennék, ha ez a kiadás is hozzájárulna, hogy a Zrínyi kultusz fenkölt ~~szelleme~~ értékő, nemzetnevelő terjedjen köröttünk!